

A TÖRÖK 1551. ÉVI ŐSZI HADJÁRATA A TEMES-VIDÉK ÉS A MAROS-VÖLGY MEGHÓDÍTÁSÁRA

SZÁNTÓ IMRE

Az 1547. évi béke rögzítette és szentesítette a magyarországi török uralmat és az ország három részre szakadását. Ferdinánd egyelőre lemondott a török uralom alá került területek visszaszerzéséről, mivel semmi reménye nem volt rá, hogy a németországi belső viszályok által lekötött bátyjától, V. Károly császártól segítséget kapjon. De Fráter György nem tekintette véglegesnek az így kialakult helyzetet. Az ország egyesítésére irányuló tervét különösen akkor tartotta időszerűnek, amikor a török 1548-ban hadjáratot indított a Szevevidék Perzsiája ellen. 1549. szeptember 8-án a gyalui szerződés szellemében megkötötték a nyírbátori egyezményt. Ennek értelmében Erdély a tiszántúli részekkel együtt ezentúl Ferdinánd hatalma alá tartozik, aki kárpótlásul a Szapolyai-féle örökség helyett a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket ajánlotta fel János Zsigmondnak.

Fráter György az egyezmény végrehajtását mindaddig igyekezett halogatni, amíg annak sikerét Ferdinánd erős hadsereggel nem tudja biztosítani. A területi egység helyreállítására irányuló törekvés Ferdinánd joghatósága alatt 1551-ben megvalósult. A barát hívására a király Castaldo vezetésével csapatokat küldött Erdélybe, Izabella és János Zsigmond a szászsebesi egyezményben 1551. július 19-én a koronával együtt lemondottak magyarországi és erdélyi birtokaikról az oppelni hercegség fejében. Erdély és Magyarország vérontás nélkül egy uralkodó fennhatósága alá került. Az erdélyi — és általában a magyarországi — közvélemény ebben látta az erők egyesítésének előfeltételét, s a törökkel szemben tanúsítandó ellenállás sikerének egyedüli biztosítékát.

Erdélynek a Habsburg-országgrésszel való egyesítése után súlyos kérdésként vetődött fel: lesz-e annyi ereje az immár egységes Magyarországnak, hogy meggátolhassa a török hódoltság további terjeszkedését.¹ Az V. Károly császár által megígért segítség ugyanis egyre ké-

¹ *Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. Sárkány Antal levelei Nádasdy Tamáshoz. Történelmi Tár (továbbiakban TT.), 1910., 403. o. Bécs, 1551. júl. 27. ... Azért most ebbe vagon itt az dolog, már egy csep frigyünk sincsen, valamint agya Isten dolgunkat...*

sett; Ferdinánd kilátásba helyezett védelme Castaldo kis létszámú csapatainak Erdélybe küldésével ki is merült. E zsoldoshaderő hatékonyságát találóan jellemezte egy szemtanú: „A királyi sereg követésének sok, hadviselésre kevés volt”.² Szulejmán szultán nem nyugodott bele abba, hogy Magyarország egy koronás fő uralma alatt egyesüljön. Erdély átadását a Porta nyílt hadüzenetnek tekintette. A török magyarországi terjeszkedésének és biztonságának alapja éppen az volt, hogy megosztva tartsa egykori félelmetes ellenségének erejét.³

Erdély és a királyi Magyarország egyesítésével a török elleni arcvonal jelentősen meghosszabbodott, és mint egy hatalmas harapófogó fenyegette a hódítót. Most sem lehetett arra gondolni, hogy a szultán beleegyezik a kettős királyság megszüntetésébe és az egységes Magyarország, a régi félelmes ellenség feltámasztásába. Ezért a török háború valószínűségével Ferdinándnak számolnia kellett, ha csak a nyírbátori egység eredményeit kockáztatni nem óhajtotta. Fráter György is bizonyosra vette, hogy a török nem fogja tétlenül nézni Erdély és a Ferdinánd uralma alatti területek egyesülését. Mivel azonban a Habsburgok nem tudtak olyan erőket küldeni Erdélybe, amelyek képesek lettek volna elhárítani a fenyegető török támadást, így aztán Ferdinánd is, Fráter György is fegyver nélkül — diplomáciai úton — igyekezett az ellenséget távol tartani.

Mialatt Erdélyben az ország egyesítésére irányuló tárgyalások folytak, Konstantinápolyban Ferdinánd portai követe, Malvezzi, többször kérte Rusztán nagyvezért, eszközölje ki a szultánnál, hogy Erdélyt, amely a váradi béke értelmében a Habsburgokat illeti, adófizetés fejében engedje át Ferdinándnak.⁴ A szultán azonban hallani sem akart a dologról; János király fia — érvelt Szulejmán — az ő szolgája és szandzsákja Erdélyben.⁵ Ferdinánd július közepén, amikor tudomást szerzett arról, hogy Izabella hajlandó átadni az országot, értesítette Malvezzit, hogy tájékoztassa Szulejmánt a történekről. A követ — a király utasításának megfelelően — jelentette a szultánnak, hogy Ferdinánd csapatai a rendek és Izabella beleegyezésével foglalták el Erdélyt. A király hajlandó továbbra is megfizetni azt az adót, amit az erdélyiek eddig fizettek a szultánnak. A Porta Ali budai pasától és Petrovics Pétertől is értesüléseket szerzett a történekről. A haragra gerjedt szultán Ferdinánd követét börtönbe vettette.⁶

Amitől Fráter György tartott, bekövetkezett. Malvezzi bejelentésére Szulejmán azonnali intézkedéseket léptetett életbe. Erdély megszáll-

² Kropf Lajos: Castaldo Erdélyben. Hadtörténelmi Közlemények (továbbiakban HK.), 1896., 324—325. o. Id. Makka László: Erdély története. Budapest, 1944., 195. o.

³ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien) [továbbiakban HHStA.], Turcica 9. 1551—1552. Extractus ex Literis Principis Turcarum de primo Octobris 1551.

⁴ Uo. Copia Litterarum ad oratorem Jo. Mariam Malvezium datarum. 1551. aug. 15.; Uo. Ferdinánd a török szultánhoz. Bécs, 1551. szept. 15.

⁵ Horváth Mihály: Utyeszenich Frater György (Martinuzzi bíbornok) élete. Budapest, 1882., 296. o.

⁶ HHStA Ungarn. 1551. Fasc. 58.; Pray, Georgius: Epistulae procerum regni Hungariae. II. Pozsony, 1806., 298. o.; HHStA Turcica 9. 1551—1552. Ferdinánd a török szultánhoz. Bécs, 1551. szept. 15.; Uo. Ferdinánd Malvezzihez.; Verancsics Antal: Összes munkái. I. k., Pest, 1857., 253. o.; Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum III.; Istvánfi Miklós: Magyarország története 1490—1606. Ford. Vidovich György. Debrecen, 1867., 341. o.; Bethlen, Wolfgangus: Historia de rebus Transsylvanicis. Editio secunda. Szeben, 1782. I., 498. o.; Czimer Károly: Temesvár megvétele 1551—1552. HK. 1893., 22. o.

lását egyenesen hadüzenetnek tekintette és megtörte az 1547. évi fegyverszünetet, mielőtt az még lejárt volna.⁷ 1551. július első felében parancsot adott a szerb származású (Szokolovics faluban született) Szokollu Mehmed ruméliai beglerbégnak,⁸ hogy csapataival tüstént induljon Erdélybe, úzze ki onnan Ferdinánd seregeit és Izabella s János Zsigmond távozását akadályozza meg.⁹ Az erdélyi rendeket „fenyegető levél”-ben szólította fel, hogy a királyi zsoldosokat haladék nélkül úzzék ki a tartományból.¹⁰

A szultán eleinte úgy értesült, hogy Ferdinánd elég jelentős — mintegy 40 000 főből álló — sereget küldött Erdélybe.¹¹ Ennélfogva nagyszabású előkészületeket hajtott végre; mozgósította az összes európai seregrészeket. Ezenkívül a dobrudzsai tatárok, Iliasz (Éliás) moldvai (1546—1551) és Mircse havasalföldi vajda segédcsapatai is parancsot kaptak, hogy csatlakozzanak Szokollu Mehmed seregéhez.¹² A szultáni udvarból egy 2000 főből álló puskás janicsárs csapatot küldtek a pasa után 150 ágyúval.¹³ A beglerbég július 12-én Szófiánál állott, ahonnan a török hadak szokott útján, a Morava folyó völgyén, Nisen keresztül gyorsan nyomult előre és július 20-án már Szendrőhöz érkezett. Itt seregének nagyobb pihenőt adott, majd augusztus 3-án Szalánkeménél ütött tábor.¹⁴

A Szokollu Mehmed vezetése alatt álló török sereg a mintegy 8000 főnyi aszáb és 3000 főnyi janicsárs csapaton kívül a 22 ruméliai (európai Törökország) és nyolc határszéli szandszákbégnél hűbéres csapataiból állott.¹⁵ Ezeket még török, albán és szláv martalócok egészítették ki. Bár maga a beglerbég azt írja, hogy a ruméliai hadsereg létszáma 100 000 emberből áll, a hazai források szerint nem volt több 50—60 000 főnél.¹⁶ Ebben a török seregben csak kevés gyakorlott és harc-képes katona szolgált.¹⁷ Ennek okát abban kereshetjük, hogy a török

⁷ Verancsics Antal: i. m. I. k., 253. o.

⁸ Káldy-Nagy Gyula: Harács-szedők és ráják. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 9. Budapest, 1970., 93—94. o.

⁹ Károlyi Árpád: Fráter György levelezése és egyéb öt illetve hat iratok 1535—1551. TT., 1880. 236—237. o. A szultán 1551. július 20-án írt levele.; Ghymsi Forgách Ferenc: Magyar történelmi emlékek 1540—1572. Monumenta Hungariae Historica. Második osztály: irók. XVI. k., Pest, 1866., 15. o.

¹⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Litterae Principis Turcarum in Transsylvania missae.; Uo. 1551. Fasc. 58. Castaldo Ferdinándhoz. Sebes, 1551. júl. 5.; Pray, Georgius: i. m. II., 298. o.; Horváth Mihály: i. m. Budapest, 1882., 285., 296. o.

¹¹ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 91—92. o. Fráter György Ferdinándhoz. Szászsebes, 1551. júl. 12.

¹² Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 90—91. o. Fráter György Ferdinándhoz. Szászsebesi tábor, 1551. júl. 12.

¹³ Thury József: Török történetírók. Török—magyarkori történelmi emlékek. Második osztály: irók. II. k., Budapest, 1896., 257. o. Dselálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása.

¹⁴ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 237. o. Szulejmán Fráter Györgyhez. 1551. júl. 20.; Uo. 1880., 244. o. Fráter György Ferdinándhoz. 1551. júl. 31.; Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 24. o.

¹⁵ Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; Tinódi Sebestyén: Erdély története, 944—954. verssor.

¹⁶ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Castaldo Ferdinándhoz. Sebes, 1551. júl. 13.; Uo. 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 22.; Uo. 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 30.; Horváth M.—Hatvani M.: Magyar történelmi emléktár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, 1441—1652. II. k., Pest, 1857., 310. o. (továbbiakban BO) — Batthyány Ferenc 1551. december 14-én Mária királynéhoz írt levelében 40—50 000-re becsüli Szokollu Mehmed beglerbég seregét.; Verancsics Antal: i. m. I. k., 255. o.; Forgách Ferenc: i. m. Pest, 1866., 15. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; Bethlen Farkas: i. m. I. k., 50. o.; Szalay László: Magyarország története. IV. k., Lipcse, 1854., 267. o.

¹⁷ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Ferdinánd Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. aug. 28.; Uo. 1551. Fasc. 59. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 17.

hadsereg Babilonnál a perzsáktól súlyos vereséget szenvedett és emiatt a Porta Szokollu Mehmed beglerbégnek a megígért erősítést nem tudta a magyarországi hadszíntérre átdobni.¹⁸

Szulejmán szultán a mozgósított csapatokból három hadsereget állított fel, s azok együttműködésére az alábbi hadműveleti tervet szabta meg:

A Szokollu Mehmed vezetése alatt álló ruméliai hadsereg feladata a Petrovics Péter által Ferdinándnak átadott Temesvár és a Temesvidék többi várainak elfoglalása volt.¹⁹

A havasalföldi hadsereg a viddini, nikápolyi és dobrudzsai pasák csapataiból, továbbá az azokhoz csatlakozó moldvai és havasalföldi csapatokból és a dobrudzsai tatárokból állott. A szultán e seregek parancsnokságát azzal az utasítással bízta Ahmed pasa második vezérre, hogy Havasalföldről üssön be Erdélybe és az erdélyiek támogatásával űzze ki onnan Ferdinánd hadait. Azután a Maros-völgyön át vonuljon Szeged alá, s onnan a ruméliai sereggel egyesülve Szolnok és Eger elfoglalására induljon.²⁰

Eközben Hadim Ali budai pasa²¹ az általa összevont csapatokkal arra ügyelt, hogy az Erdélybe küldendő királyi segélycsapatoknak útját állja. Ha a ruméliai és havasalföldi csapatok Szolnok, Eger és a bányavárosok ellen indulnak, akkor a budai pasa serege támogatja azokat.²²

A török seregek hadművelleti területéül először tehát Temesvárt, a Temesvidéket és Erdélyt jelölte ki a Porta. A további hadszíntér pedig Eger és a bányavárosok vidéke lett volna.

A ruméliai török sereg már augusztus 3-án Szalánkeménél állott, a többi csapat felvonulása azonban majdnem az egész augusztus hónapot igénybe vette, sőt a havasalföldi sereg még szeptember közepén sem volt teljesen hadra kész állapotban.²³

A Habsburg-kormányzat nem használta ki azt az időt, ami a török sereg nehézkes felvonulása folytán az Erdélyben állomásozó sereg növelésére és a temesvidéki várak védhető állapotba helyezésére rendelkezésére állt.²⁴ Pedig Ferdinánd azt ígérte, amikor Castaldót mintegy 6—7000 főnyi spanyol—német—cseh zsoldoshaddal Erdélybe küldte, hogy még nagyobb sereget fog utána küldeni, melyet a német birodalmi rendek által Augsburgban megajánlott pénzsegélyből fogad zsoldjába.²⁵

¹⁸ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1830., 90. o. Fráter György Ferdinándhoz. Szászsebes, 1551. júl. 12.; Österr. Kriegsarchiv (Wien), Alte Feldakten (továbbiakban KA AF), 1551. Fasc. 9. Nr. 24. Ferdinánd Teuffel Erazmushoz és Zerotin Károlyhoz. Bécs, 1551. szept. 14.

¹⁹ Verancsics Antal: i. m. I. k., 254—255. o.

²⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Nádasdy Tamás Ferdinándhoz. Szászsebes, 1551. júl. 12.; Uo. 1551. Fasc. 59. Fráter György Ferdinándhoz. Szében, 1551. szept. 15.; Uo. 1551. Fasc. 59. Ferdinánd Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 19.; KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 14. Thelekessy Imre Khunigsberghez. Komárom, 1551. nov. 8.; Pray, Georgius: i. m. II. k., 269. o.

²¹ Kropf Lajos: i. m. HK. 1869., 309. o. Szilárdy Áron szerint (Régi Magyar Költők Tára III. 422. o.) Hadim Ali 1551. május közepén lett budai pasa.; Verancsics Antal: i. m. k., 253—254. o.

²² Verancsics Antal: i. m. I. k., 255. o.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Fráter György Ferdinándhoz. Szében, 1551. szept. 15.

²³ Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 24—25. o.

²⁴ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Nádasdy Tamás Ferdinándhoz. Szászsebes, 1551. júl. 12.

²⁵ HHStA Hngarn, 1551. Fasc. 57. Instructio in negotio Transsylvaniae, Augsburg, 1551. febr. 20. és Bécs, 1551. márc. 30.

Fráter György július hónapban állandóan sürgette az Erdélyben állomásozó királyi sereg növelését, s a megígért olasz és spanyol gyalogság, valamint a nehézlovasság elindítását.²⁶ De üres ígéreteknél egyebet nem kapott. György barát abban is bizakodott, hogy V. Károly császár nem tagadja meg támogatását öccsétől, Ferdinándtól. Most azonban azt kellett tapasztalnia, hogy az ígért birodalmi sereg késik, sőt remény sincs annak megérkezésére.²⁷ A császárt mindinkább lekötötték a német birodalomban kiújult vallási bonyodalmak. Így aztán Ferdinánd hiába fordult segítségért bátyjához, mikor szükségessé vált, hogy a török támadás elhárítására jelentősen növelje a hadinép számát.²⁸

S amint Fráter György rádöbrent, hogy a török minden áron meg akarja akadályozni Erdély átadását Ferdinándnak, újból a „hintapolitika” eszközéhez volt kénytelen folyamodni, hogy elhárítsa az Erdélyt és a Temes-vidéket fenyegető török támadás veszélyét.²⁹ A Portát úgy próbálta a status quo tényleges fennállásáról biztosítani, hogy az adót és ajándékokat — Ferdinánd ellenzése dacára — még július folyamán is beküldte a töröknek.³⁰ A barát abban reménykedett, hogy 1552 tavaszára a temes-vidéki és Maros menti várakat jobban megerősíthetik és V. Károly császár is szabad kezet nyer Ferdinánd megsegítésére. Így aztán Szokollu Mehmed beglerbéget egész augusztus hónapban csupán Fráter György ügyes taktikázása tartotta vissza az azonali támadó fellépéstől.

Fráter György július 21-én írt levelében egész politikai koncepcióját felfedte Ferdinándnak, aki egyáltalán nem helyeselte elképzeléseit, és saját terveit akarta a helyzetet sokkal jobban ismerő barátára rákényszeríteni.³¹ Azt követelte tőle, hogy nyíltan írja meg a szultánnak: Erdély a rendek egyhangú elhatározása alapján csatlakozott Magyarországhoz, de ez mitsem változtat a helyzeten, mert a bécsi udvar hajlandó a korábbi adót továbbra is fizetni. A király azt kívánta Fráter Györgytől, hogy ilyen értelemben tájékoztassa a törököt, az adót pedig csak akkor küldje el, ha a Porta késznek mutatkozik a béke fenntartására. Ferdinánd ugyanis szeretne volna a törökkel 1547-ben kötött fegyverszünetet meghosszabbítani.³²

²⁶ Bethlen Farkas: i. m. I. k., 500. o.

²⁷ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Castaldo Ferdinándhoz. Sebes, 1551. júl. 5.; Uo. 1551. Fasc. 58. Ferdinánd Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. júl. 8.; Uo. 1551. Fasc. 58. Ferdinánd Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. júl. 20.; Uo. 1551. Fasc. 59. Ferdinánd Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. aug. 28.; Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 91—92. o.; Forgách Ferenc: i. m. Pest, 1866. 28. o.; Czimer Károly: i. m. HK. 1893. 26—27. o.

²⁸ KA AF 1551. Fasc. 7. Nr. 17. Ferdinánd V. Károly császárhoz. Bécs, 1551. júl. 27.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 15. Bécs, 1551. aug. 10.; Övály Lipót: A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. II. Budapest, 1894., 131. o. Ferdinánd az alsó-ausztriai helytartóhoz és rendekhez. Bécs, 1551. aug. 10.; TT. 1880., 261. o. Fráter György a biborosok kollegiumához. Alvinc. 1551. szept. 17.

²⁹ Horváth Mihály: i. m. Budapest, 1882., 292—293. o.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 58. Castaldo Ferdinándhoz. Exemplum literarum ad Regiam Maiestatem characteribus seu cifferis datarum. 1551. júl. 5.; Övály Lipót: i. m. II. Budapest, 1894., 122—123. o. Castaldo Ferdinándhoz. Torda, 1551. júl. 21.

³⁰ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880. 238. o. Fráter György 1551. júl. 21-i levele.; Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transsylvaniae. (továbbiakban EOE.), I. k. 347—348. o.; HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). Articuli super caede Fratrís Georgii.

³¹ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 237—239. o.

³² HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Ferdinánd Castaldóhoz. Bécs, 1551. aug. 14.; EOE. I. k., 347. o. Ferdinánd válasza Fráter György jelentésére. Bécs, 1551. júl. 31.

György barát tudta, hogy az ilyen magyarózkodás csak olaj a tűzre. Ezért Ferdinánd tervét nem tekintette célravezetőnek a fegyverszünet meghosszabbítására. Helyesebbnek vélte, ha egyelőre nem tárják fel a török előtt a történeteket.³³ A barát július 21-én a beglerbéghez intézett levelében Petrovics Pétert nevezte árulónak. Állítását azzal támasztotta alá, hogy Erdély még most is az ő kezén van, de Petrovics, miután átadta várait Ferdinándnak, megszökött. A német csapatok pedig a Petrovics által szított zavargások és János Zsigmond eljegyzése miatt tartózkodnak Erdélyben, de ő az erdélyi várakba egyetlen németet sem enged be. Kijelentette továbbá, hogy nincs szüksége a török segítségre, mert saját erejéből is el tudja távolítani Ferdinánd hadait János Zsigmond örökségéből.³⁴

Szokollu Mehmed beglerbég el is hitte Fráter Györgynek, hogy nem ő, hanem Petrovics Péter adta át a várakat Ferdinándnak.³⁵ Ilyen értelemben tájékoztatta a szultánt is a történetekről. A barát időt nyert és sikerült egyelőre elhárítani Erdély közvetlen megtámadását.³⁶ A ruméliai beglerbég augusztus 3-án Szalánkeménél értesült a köteles évi adó beküldéséről, s arról, hogy Erdélyben tekintélyes német haderő állomásozik, amely már Lippát is megszállta. A beglerbég felszólította a barátot, hogy adjon felvilágosítást az erdélyi helyzetről, s a német csapatokat azonnal távolítsa el.³⁷ Fráter György a beglerbég levelére csak augusztus vége felé válaszolt, hangsúlyozva a Porta iránti „hűségét és engedelmisségét”. Így Szokollu Mehmed egyrészt a barát levelére, másrészt a Porta újabb utasítására várakozva az egész hónapot a szalánkeméni táborban tétlenül vesztegette el.³⁸

Erre az időhaladéokra azért volt feltétlenül szükség, hogy Ferdinánd legalább intézkedéseket tudjon tenni a temes-vidéki várak megerősítésére; gondoskodhatott a várnagyok kinevezéséről, kellő őrségről és felszerelésről.³⁹ Az évi adó beküldése egyelőre elhárította Erdély azonnali megtámadásának veszélyét.⁴⁰ Miután Fráter György Petrovics Pétert tette felelőssé a temes-vidéki váraknak Ferdinánd kezére juttatásáért, a Porta elegendőnek tartotta a „Petrovics által Ferdinándnak átadott Temes-vidék” meghódítását.⁴¹ A barát tisztában volt azzal, hogy a török hadműveleteinek fő célja Temesvár elfoglalása lesz, de tudta azt is, hogy Temesvár milyen fontos szerepet játszik az ország védelmében. Leveleiben állandóan sürgette Ferdinándot, hogy küldjön

³³ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Fráter György Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 8.

³⁴ Pray, Georgius: i. m. II. 298–299. o.; EOE. I. k., 347. o. Fráter György felterjesztése Ferdinándhoz. Torda, 1551. júl. 21.; Katona, Stephanus: Historia Critica Regum Hungariae. Tom. III. Buda, 1798. 131. o.; Szalay László: i. m. IV. k., Lipcse, 1854. 266–269. o.

³⁵ Pray, Georgius: i. m. II. 299. o. Portai levél Fráter Györgyhoz. 1551. okt. 2.; EOE. I. k., 348. o.

³⁶ Szalay László: i. m. IV. k., Lipcse, 1854., 269. o.

³⁷ Károlyi Árpád: i. m. TF. 1880., 245–246. o.

³⁸ Pray, Georgius: i. m. II. 282–284. o.

³⁹ Károlyi Árpád: i. m. TF. 1880. 262–263. o.

⁴⁰ Pray, Georgius: i. m. II. 269. o.

⁴¹ Uo. II. 298–299., 301., 306. o. Szokollu Mehmed 1551. okt. 21-i és Hajdar pasa 1551. okt. 13-i levele.

további csapatokat és a gyenge Temes-vidéket, amely nem tud ellenállni a török támadásnak, sürgősen erősítse meg.⁴²

Ferdinánd megparancsolta Castaldónak, hogy Temesvár őrségének létszámát szaporítsa.⁴³ A király erdélyi fővezére Perez Alfonsot 200 huszárral, Castelluvio és Rodriguez de Villandrando századosokat egy spanyol zászlóaljjal Temesvárra küldte.⁴⁴ Ugyanakkor Báthori András Castaldo utasítására Lippáról lószert, vas- és ólomgolyókat, néhány tapasztalt puskaművest és élelmiszert küldött a várba.⁴⁵ Losonczy István főkapitány szeptember 6-án felhívással fordult a szomszédos vármegyékhez, hogy Temesvár védelmére ragadjanak fegyvert. Egyszermind megparancsolta a lugosi és karánsebesi nemeseknek, hogy fejeként keljenek fel, a föld népét is fegyverezzék fel, és haladéktalanul vonuljanak Temesvárra.⁴⁶

Ferdinánd király szeptember 23-án Fráter Györgyöt mint vajdát és helytartót nevezte ki a Temesvárra összegyűjtendő sereg fővezérévé. Ugyanakkor Nádasdy Tamásnak és Kendy Ferencnek meghagyta, hogy a moldvai határszélen, Castaldónak pedig, hogy Szebennél foglaljon el figyelő állást.⁴⁷ A király annyira tájékozatlan volt a szultán támadó céljai felől, hogy Fráter Györgyöt kérte meg, tájékoztassa a beglerbég szándékáról.⁴⁸ A királyi udvarban úgy tudták, hogy a beglerbég Egert vagy Szolnokot akarja megtámadni.⁴⁹ Fráter György sürgette Ferdinándot, hogy gyűjtsön sereget és Temesvárt, Egert és Szolnokot erős védelemmel lássa el. „Mindenekelőtt Eger és Szolnok megerősítéséről s élelmiszerekkel való ellátásáról gondoskodjék a felség — írja a barát augusztus 10-én a királynak —, erre kérve kéri, mert mind a két várnak nagy fontosságot tulajdonít, úgy hogy Szolnok elvesztésével a vele összekötött Eger is elvesz, Eger eleste pedig az egész országra csapás.”⁵⁰

Az Ali budai pasa által összevont csapatok azt a feladatot kapták, hogy az Erdélybe küldhető királyi segélyhad erejét lekössék, illetve útjukat állják. A budai pasa a szultán parancsából hadba hívta a du-

⁴² HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Fráter György* Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 8.; Uo. Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. aug. 28.; Uo. Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Castaldo* Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 1.; Uo. Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Báthori András* Castaldóhoz (csatolva *Losonczy Istvánnak* Temesvárból szept. 4-én kelt levele). Keresés, 1551. szept. 4–6.; Uo. Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Castaldo* Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 6.

⁴³ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 17.; Uo. 1551. Fasc. 59. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 13.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 497–498. o.

⁴⁴ *Forghách Ferenc*: i. m. 18. o.; *Centorio degli Hortensii, Ascanio*: Commentario della guerre di Transilvania. Venetia, 1556., 100. o.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 270. o. — Fráter György szept. 15-én kelt levelében említi, hogy a 600 főnyi nehéz spanyol gyalogságot útba indította Temesvárra.

⁴⁵ *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893., 33. o.

⁴⁶ *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. IV. k., Budapest, 1885., 55–58. o.; BO II. 260. o.

⁴⁷ *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893., 36. o.

⁴⁸ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 256. o. *Ferdinánd* Fráter Györgyhez. 1551. aug. 24.

⁴⁹ KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 27. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 16.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Fráter Györgyhez. Bécs, 1551. aug. 24.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 256. o.; *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893., 26. o.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1551. aug. 28.; Uo. 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 19.

⁵⁰ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 248–249. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Kolozsvár, 1551. aug. 10.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59.

nántúli és a Tisza melléki szandzsákok hűbéres csapatait.⁵¹ A budai pasa személyesen vagy alvezérei, szandzsákbégjei a Dunán innen és túl portyázó beütéseket hajtottak végre.⁵² Az egybegyűjtött török csapatok, amelyeknek létszámát Verancsics Antal 4000 főre becsüli, elégteleneknek érezték magukat az erősebb várak — Szolnok, Eger vagy Győr — megostromlására.⁵³ Ezért olyan irányban portyáztak, amerre a legkevésbé sem számítottak megjelenésükre. Egyik részük a Duna bal oldalán a Kisalföldön egészen a bányavárosok pereméig tört előre, a másik részük pedig a Dunántúlon garázdálkodott. Több ezer embert fűztek rabszjira, a barmokat elhajtották és igen sok helységet felégették.⁵⁴

De a törökök nem vihették végbe büntetlenül rablóportyáikat, annak ellenére sem, hogy a dunántúli várak őrségei — Szigetvár, Veszprém, Győr és Komárom kivételével — elég kis létszámúak voltak még ebben az időben.⁵⁵ A rablóportyázásokról visszatérő törökök közül a mieink sokat megöltek vagy elfogtak. 400 török lovas — Veli hatvani bég vezetésével — Mátyusföldet rabolta. Mikor a foglyokkal és zsákmánnyal hazafelé tartottak, szembe találták magukat Zolthay Lőrinc 93 lovasával. Ádáz küzdelem fejlődött ki, melynek során Zolthay csapata a zsákmányt elragadta a töröktől, s a rabokat mind kiszabadította. A menekülő törökök közül maga Veli bég is fogságba esett.⁵⁶ Amikor a törökök a Nyitra folyó mellett fekvő Komját nevű helységet megtámadták, hősiességben a parasztok verték vissza őket.⁵⁷

Már július felé járt az idő, amikor a pécsi törökök közül mintegy 1500 lovas Dervis bég vezetésével átkelt a Somogy megyei Rinya folyón és Babócsa környékén rabolt és pusztított. Zsákmánnyal megpakoltan éppen visszatérőben voltak, amikor a mieink a Rinya mocsarai között rájuk ütöttek. A molnár rohant be a babócsai végházba és jelentette, hogy a török most gázolja a vizet. Horvát Markó és Porkoláb Márton övéikkel mély csendben lest vetettek a töröknek. Nagy zavar és öldöklés támadt; a babócsai vitézek több mint 200 lovat, 66 foglyot, sok zászlót és hadiszerszámot zsákmányoltak.⁵⁸ Azokat a törököket, akiknek sikerült egérutat nyerniük, a következő éjjel Kálmáncsehi és Görösgál mellett Tahy Ferenc, Horvát Markó és Allia Mátyás csapatai szórták szét.⁵⁹

1551. szeptember 1-én és 4-én bizonyos Ádám deák arról értesítette Nadasdy Tamást, hogy a török haderő Nagyvázsöny felől Sümeg és

⁵¹ Verancsics Antal: i. m. I. k., 256. o.

⁵² Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 631. o. Báthori András Fráter Györgyhoz. Bátor, 1551. ápr. 6.; Verancsics Antal: i. m. I. k., 255. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 334. o.; KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 9. Ferdinánd Ebersdorffhoz. Bécs, 1551. szept. 7. — Különösen a fehérvári és az esztergomi bég portyái voltak gyakoriak. A török foga Veszprémre és Tatára fáj: KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 12. Ferdinánd Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. szept. 7.; Uo. 1551. Fasc. 11. Nr. 23. A nyitrai püspök és Teuffel Erazmus Ferdinándhoz. 1551. nov. 11.

⁵³ Verancsics Antal: i. m. I. k., 256—257. o.

⁵⁴ Uo. I. k., 256—257. o.; HHSa Turcica 9. 1551—1552. Ferdinánd Ali budai pasához. Bécs, 1551. júl. 23.

⁵⁵ Országos Levéltár (Budapest) (továbbiakban OL.), Nadasdy-család lt. Missil, Nadasdy Tamás Ferdinándhoz. Kanizsa, 1551. febr. 5.; Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. TT. 1910., 403. o.

⁵⁶ Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, 1922., 126. o.

⁵⁷ Verancsics Antal: i. m. I. k., 266—267. o.

⁵⁸ Takáts Sándor: Bajvívó magyarok. Képek a törökvilágból. Budapest, é. n., 102—103. o.

⁵⁹ Komáromy András: i. m. TT. 1910., 402—403. o.

Tátika várak közt Szentgrót részeit, Szentgrót völgyét és tartozékait felpredálta és a körülötte fekvő falvakat is kirabolta.⁶⁰ A dunántúliak idejében jó kémjelentést szereztek a fehérvári bég szándékáról, s így felkészülve várták őt.⁶¹ A győri, a pápai és a veszprémi őrségek a Bakony szélén lest vetettek a hazatérő Velisszián (Velicsán) fehérvári bég csapatainak. A török „ráment” a lesre, s a mieink levágták az egész sereget. Maga a bég is csak nehezen menekült be Fehérvárra.⁶²

Horváthinovich Bertalan kapitány a parancsnoksága alatt álló királyi hadakkal és a nyitrai püspök csapataival visszaverte Veli esztergomi bég 250 főnyi portyázó lovasságát.⁶³ Majd pedig felégette a török egyik várát, Szondát.⁶⁴ Zay Ferenc szolnoki kapitány 1551. szeptember 11-én 300 válogatott lovasával és 100 puskás hajdújával megtámadta Kalocsa palánkját. A török őrséget levágták, a palánkot szétrombolták és felgyújtották.⁶⁵ A szécsényi és egri vitézek pedig azt a török csapatot verték szét, amely Hatvanból Pásztó felé portyázott.⁶⁶

Mivel Ferdinánd király attól tartott, hogy a török az alsó-magyarországi bányavárosok, továbbá Szolnok és Eger ellen támad,⁶⁷ megparancsolta Teuffel Erazmus főkapitánynak, hogy minden szükséges óvintézkedést tegyen meg azok védelmére.⁶⁸ Ezek az óvintézkedések nem is bizonyultak feleslegesnek.⁶⁹ Amikor a törökök között az a kósza hír terjedt el, hogy az egész egri őrség Castaldóval Erdélybe távozott, Arszlán szandzsákbég — Dobó István várkapitány távollétét kihasználva — augusztus vége felé 500 szpáhit küldött az egri vár elfoglalására.⁷⁰ Dobó kitűnő kemei azonban tüstést hirt adtak Teuffel Erazmusnak, aki 600 huszárral lesbe állott és az Eger felé gyanútlanul vonuló szpáhikat megtámadta. Háromszázat levágtak közülük, harmincat foglyul ejtettek, a többi pedig hanyat-homlok elmenekült.⁷¹ A

⁶⁰ OL. Nádasy-család lt. Missil. *Pelérdy Adám deák* 1551. szept. 1-én és 4-én kelt levelei (1551. Kisasszony napján). Id. *Takáts Sándor*: Ráthoti Gyulaffy László, HK. 1915., 477. o.

⁶¹ OL. Nádasy-család lt. Missil. *Pelérdy Adám deák* Nádasy Tamáshoz, Győr, 1551. aug. Id. *Takáts Sándor*: A kalauzok és a kémei a török világban. Századok (továbbiakban Sz.), 1913., 326. o.

⁶² *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867., 334. o.; *Takáts Sándor*: A huszár, a száguldó és a jargoló. Emlékezzünk eleinkről. Budapest, é. n., 145. o.; OL. Nádasy-család lt. Missil. *Pelérdy Adám deák* Nádasy Tamáshoz, Győr, 1551. aug. Id. *Takáts Sándor*: i. m. Sz. 1913., 326. o.

⁶³ Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) (továbbiakban HL.), Törökkori iratok, 1551. Nr. 89. A *nyitrai püspök és Horváthinovich Bertalan* Ferdinándhoz. 1551. nov. 11.

⁶⁴ *Verancsics Antal*: i. m. I. k., 258. o.

⁶⁵ *Takáts Sándor*: Régi magyar kapitányok és generálisok... 131. o.

⁶⁶ OL. Nádasy-család lt. Missil. *Verancsics Antal* Nádasy Tamáshoz, Bécs, 1551. szept. 13. ⁶⁷ KA AF 1551. Fasc. 7. Nr. 21. *Ferdinánd* Puchhaim Farkas bányavidéki főkapitányhoz. Bécs, 1551. júl. 28.; Uo. 1551. Fasc. 7. Nr. 22. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz, Bécs, 1551. júl. 30. Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 7. *Ferdinánd* a hét magyar bányaváros bírájához és közönségéhez. Bécs, 1551. aug. 6.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 11. *Ferdinánd* a magyar bányavárosok bírájához és tanácsaihoz. Bécs, 1551. aug. 7.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 27. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 16.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 28. *Ferdinánd* a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 16.

⁶⁸ KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 31. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez, Bécs, 1551. szept. 18.

⁶⁹ KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 29. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz, Bécs, 1551. aug. 17.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 30. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz, Bécs, 1551. aug. 19.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 21. *Ferdinánd* a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 19.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 32. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz, Bécs, 1551. aug. 20.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 36. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz, Bécs, 1551. aug. 25.

⁷⁰ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 256. o. *Ferdinánd* Fráter Györgyhöz, Bécs, 1551. aug. 24.; *Illéssy János*: Adatok a szolnoki vár építéséhez és első ostromához 1549—1552. HK. 1893., 662—663. o.

⁷¹ BO II. 266—267. o.; *Gyárfás István*: Dobó István Egerben. Budapest, 1879., 51—52. o.; *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története. II. k. Eger, 1890., 130. o.; *Takáts Sándor*: Oroszlán basa. Történelmi Közlemények, 1915., 54. o.

király — a töröknek minden percben várható támadásával számolva — állandóan rajta tartotta a szemét Eger és Szolnok várán és sürgette erősítésüket.⁷²

Ferdinánd király, hogy a török figyelmét Erdélyről elvonja, utasította Sforza Pallavicini ögrófit, mint hadi biztost, hogy a felső-magyarországi részek felől indítson támadást a török ellen.⁷³ Pallavicini szeptember 11-én mintegy 6000 főnyi sereggel érkezett Egerbe. A király azonban szeptember 19-én parancsot adott neki, hogy mondjon le Hatvan visszavételére irányuló tervéről, erősítse meg a bányavárosokhoz közel fekvő véghelyeket, továbbá Szolnokot és Egert, majd ezután Tokajon, Debrecenen és Váradon át haladéktalanul induljon a Temesvidékre és Castaldóval működjék együtt a török ellen.⁷⁴ Amikor a király Sforza Pallavicini tábornokot seregének egy részével Erdély és a Temes-vidék védelmére rendelte, egyúttal azt is megparancsolta neki, hogy zsoldos seregének másik részét hagyja Teuffel Erazmus főkapitány vezérlete alatt a bányavárosok védelmére.⁷⁵ Így aztán a zsoldosok egy részének Erdélybe vonulása után Teuffel is kénytelen volt lemondani Hatvan visszavételéről.⁷⁶ Ferdinánd számára sokkal fontosabb volt a bányavárosok védelme, mint a jelentéktlenebb hatvani vár visszafoglalása.⁷⁷

A török portyák Szlavóniában és a Dunántúlon is egyre gyakoribbá váltak.⁷⁸ Ferdinánd király szeptember elején kénytelen volt Győrbe,

⁷² KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 22. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 13.; OL. Pénzügyigazgatási lt. *Benignae Resolutiones*, Másolati könyv, 1551. Fol. 120. Bécs, 1551. aug. 19.; KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 31. *Ferdinánd* a nyitrai, a váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 19.; OL. Pénzügyigazgatási lt. *Benignae Resolutiones*, Másolati könyv, 1551. Fol. 11. Bécs, 1551. aug. 19.; KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 32. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 20.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 35. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 21.; Uo. 1551. Fasc. 8. Nr. 39. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 25.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 57. *Replicatio Regis super Articuli per Castaldum exhibitis*; KA AF 1551. Fasc. 8. Nr. 41. *Ferdinánd* Erazmushoz. Bécs, 1551. aug. 31.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Castaldo* Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 6.; Uo. 1551. Fasc. 59. *Fráter György* Ferdinándhoz. Alvinc, 1551. szept. 8.; Uo. 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Zay Ferenc és Horváthi-novich szolnoki kapitányokhoz. Bécs, 1551. szept. 12.; Uo. 1551. Fasc. 60. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 22.; KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 42. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. szept. 26.; Uo. 1551. Fasc. 10. Nr. 12. *Ferdinánd* a nyitrai és váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 11.; Uo. 1551. Fasc. 11. Nr. 18. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. nov. 9.

⁷³ KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 10. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz. Bécs, 1551. szept. 7/8.; Uo. 1551. Fasc. 9. Nr. 21. *Ferdinánd* Zerotin Károlyhoz. Bécs, 1551. szept. 12.

⁷⁴ *Óváry Lipót*: i. m. II. 36. o. *Sforza Pallavicini* Ferdinándhoz. Nyitra, 1551. szept. 13.; Uo. 137. o. *Castaldo* Sforza Pallavicinihez. Nagyszében, 1551. szept. 17.; Uo. 138. o. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 19.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 23.; KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 39. *Ferdinánd* a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. szept. 25.; Uo. 1551. Fasc. 10. Nr. 12. *Ferdinánd* a nyitrai és váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 11.; Uo. 1551. Fasc. 10. Nr. 27. *Ferdinánd* a nyitrai és váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 22.; Uo. 1551. Fasc. 10. Nr. 36. *Teuffel Erazmus* Ferdinándhoz. Eger, 1551. okt. 30.; Uo. 1551. Fasc. 10. Nr. 39. *Ferdinánd* a nyitrai és váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 30.; Uo. 1551. Fasc. 12. Nr. 22. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Prága, 1551. dec. 28.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 501. o.

⁷⁵ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 23.; KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 39. *Ferdinánd* a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz.; TT. 1891. 433. o. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. okt. 2.

⁷⁶ KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 10. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz. Bécs, 1551. szept. 7/8.; Uo. 1551. Fasc. 9. Nr. 12. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. szept. 7.; Uo. 1551. Fasc. 9. Nr. 21. *Ferdinánd* Zerotin Károlyhoz. Bécs, 1551. szept. 12.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 19.

⁷⁷ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Sforza Pallavicinihez. Bécs, 1551. szept. 19.

⁷⁸ *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867., 334. o.

Tatára és Lévára csapaterősítéseket küldeni.⁷⁹ Székely Lukács főkapitány és a horvát bán ugyanakkor a horvát és vend határon mérték csapást a portyázó törökre.⁸⁰ Bár Hadim Ali budai pasa mindent elkövetett annak érdekében, hogy Sforza Pallavicini zsoldos seregének Erdélybe való levonulását megakadályozza, a királyi segélyhad október elején mégis megérkezett Nagyváradra.

Castaldo szeptember végén annak a hadműveleti tervnek a megvalósítását ajánlotta a királynak, hogy Sforza Pallavicini segélyhadának megérkezése után az összes rendelkezésükre álló csapatokat egvesítsék és a beglerbéggel addig szálljanak szembe, amíg az nagyobb csapaterősítésekre nem tesz szert. Castaldo ugyanis joggal tartott attól, hogy a moldvai román—török csapatok egyesülnek Szokollu Mehmed seregével és keletről s délről támadják hátba a királyi sereget. Ha pedig a beglerbég vonakodnék nyílt ütközetbe bocsátkozni, akkor sem kétséges — érvel a király erdélyi fővezére —, hogy a török által elfoglalt temes-vidéki várakat vissza tudja foglalni.⁸¹

Mikor azonban Castaldo pontos értesülést szerzett arról, hogy Sforza Pallavicini nem 8000 katonával vonul Erdély felé — mint eleinte remélte —, hanem csak 2000 német zsoldossal, 500 nehézlóval és 1000 huszárral, akkor már elégtelennek tartotta haderejét arra, hogy nyílt csatában megütközzék a beglerbéggel. Saját erőit felmérve úgy ítélte meg a hadihelyzetet, hogy 8—9000 főnyi zsoldos seregével nem tudja felvenni a harcot a 40 000 főre becsült török erővel szemben. A törökkel való megütközés Castaldo számára a vereség kockázatát jelentette, amitől mindennél inkább irtózott.⁸²

Miután a király erdélyi fővezére úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a rendelkezésére álló haderővel nem tud szembeszállni a törökkel, arra irányította figyelmét, hogy Temesvárt és Lippát elegendő őrséggel, élelmiszerral és felszereléssel lássa el.⁸³ Az erdélyi hadszíntéren még szeptember végén is csak a felkelő hadak mozgósítása, gyülekezése volt folyamatban, amikor a török főszereg a Szerémségből kiindulva már támadásba kezdett és a beglerbég a Temes-vidéken egyik várat a másik után foglalta el.

A Fráter György által megtévesztett szultán elejtette Erdély megtámadásának tervét és csupán Temesvár és a Temes-vidék várainak elfoglalására szorítkozott. A havasalföldi sereget szeptemberben felszította, s az erdélyi határokon álló moldvai, havasalföldi és tatár segélycsapatokat visszaparancsolta.⁸⁴ A török hadműveleti tervében bekövetkezett változást azonban Fráter György és Castaldo csak október közepén tudta meg. Ennek következtében az erdélyi hadakat anynyira lekötötte a havasalföldi és moldvai sereg betörésétől való féle-

⁷⁹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. *Ferdinánd* Sbardelatti Agoston váci püspökhöz. Bécs, 1551. szept. 5.; KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 19. *Ferdinánd* Ebersdorffhoz. Bécs, 1551. szept. 10.; Uo. 1551. Fasc. 11. Nr. 7. *Khunigsberg* Ferdinándhoz. Győr, 1551. nov. 5.

⁸⁰ KA AF 1551. Fasc. 9. Nr. 24. *Ferdinánd* Teuffel Erazmushoz és Zerotin Károlyhoz. Bécs, 1551. szept. 14.

⁸¹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 27.

⁸² HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 29.

⁸³ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 27.

⁸⁴ *Pray, Georgius*: i. m. II. 303. o. *Hajdár pasa* Fráter Györgyhoz. Lippa, 1551. okt. 13.

lem, hogy csak október második felében jelenhettek meg a temesvidéki hadszíntéren.⁸⁵

A Temes-vidék meghódítására küldött török sereg Szokollu Mehmed beglerbég vezetésével szeptember 7-én Péterváradnál átkelt a Dunán és a Tisza jobb partján haladt felfelé Petrovics Péter régi birtokai ellen.⁸⁶ Először Temesvár elővédjét, az elhanyagolt állapotban levő Becsét, Becskereket, továbbá Lippát akarta elfoglalni.⁸⁷ Vagyis a Tisza és a Maros vonalán fekvő kisebb várak kézre kerítésével akarta előkészíteni a fővár, Temesvár ostromát.⁸⁸ A beglerbég szeptember 16-án érkezett a tiszai átkelést biztosító Becse alá.⁸⁹ Háromnapi heves ágyúzás után szeptember 19-én a vár falán akkora rés keletkezett, hogy a török megkísérelhette a rohamot. Előzőleg azonban a beglerbég megígérte a védőknek, hogy a vár feladása esetén minden bántódás nélkül elvonulhatnak. A feltételek megállapítása céljából a várnagyokat magához hívatta. Ezek a beglerbég oltalomlevelében bízva a török táborba mentek, s amíg Szokollu Mehmed a vár átadása ügyében alkudozott velük, alvezérei az ágyúk ütötte résen át rohamra vezették csapataikat. Becse várának hősiessen küzdő őrségét levágták, a beglerbég az adott szó ellenére a két várnagyot is megölette.⁹⁰

A török három nappal később a Béga folyó partján fekvő Nagybecskerek ellen fordult.⁹¹ A várat a környező mocsarak szinte hozzáférhetetlenné tették.⁹² De a Zolthay Mihály parancsnoksága alatt álló, mintegy 80 főből álló magyar—német—spanyol őrség a zsold elmaradása miatt a gondjaira bízott várat a veszély idején hűtlenül elhagyta és gyáván megfutott.⁹³ A vár szeptember 25-én jutott a beglerbég kezére, aki Malkovics pasát nevezte ki becskereki szandzsákbéggé, Becse és Csurog parancsnokává. Most Szeged után Becse lett a török tiszai hajóhadának másik fő állomása az Alsó-Tiszán. A Csanád, Lippa és Temesvár irányában intézett támadásokhoz a becsei kikötő éléstárát és hadikészleteit vette igénybe.⁹⁴ Malkovics a becskereki őrséggel ostrom nélkül elfoglalta Horogszeg, Csák, Kissomlyó, Illádia palánkokat.⁹⁵

⁸⁵ Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 37—38. o.

⁸⁶ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 15.

⁸⁷ OL. Nádasdy-család lt. Missil. Báthori András Nádasdy Tamáshoz. Temesvár, 1551. szept. 16.; Öváry Lipót: i. m. II. 139. o. Ferdinánd Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. szept. 22.

⁸⁸ Verancsics Antal: i. m. II. k., 89. o.

⁸⁹ BO II. 275. o.; Forgách Ferenc: i. m. 15—16. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; Tinódi Sebestyén: Erdéli história, 955—962. verssor.; Thury József: i. m. II. k., 258. o. Dseláldáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása.

⁹⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 22.; TT. 1880., 598. o.

⁹¹ Szádeczky Lajos: Magyar levelek a XVI. század közepéről. TT. 1880., 597—598. o. Balogh Lőrinc várnagy Losonczi Istvánhoz. Becskerekek, 1551. szept. 11.

⁹² BO II. 261. o.; Forgách Ferenc: i. m. 15. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; Tinódi: Erdéli história, 955—962. verssor.; Thury József: i. m. II. k., 258. o. Dseláldáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 22.; Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880. 598. o.

⁹³ Szádeczky Lajos: i. m. TT. 1880. o. Horváth Ferenc és Cserepovics Miklós Báthori Andrásához. Billel, 1551. szept. 19.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 59. Castaldo Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 20.; BO II. 275. o.; Forgách Ferenc: i. m. 16. o.; Tinódi: Régi Magyar Költők Tára. III. Budapest, 1881., 37. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; Thury József: i. m. II. k., 258—259. o.; Károlyi Árpád: i. m. TT. 1880., 666. o.; Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 41—42. o.

⁹⁴ Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak története. Budapest, 1886., 167. o.

⁹⁵ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Báthori András Sforza Pallavicinihez. Temesvár, 1551. szept. 22.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867. 342. o.

Becskerekctől a török seregek a Maros felé indultak, s elfoglalták az útjukba eső kisebb várakat és kastélyokat: Aradácsot, Galádot, Nagylakot, Egrest.⁹⁶ Szeptember 28-án megadta magát Csanád is.⁹⁷ A vár feladását Fráter György parancsolta meg Nagy Péter várnagynak, minthogy Becse ostroma előtt a barát arról értesült, hogy a beglerbég Szeged biztosítására csupán Csanádot akarja elfoglalni, s annak megszerzése után téli szállásra küldi csapatait. György barát arra törekedett, hogy beglerbéget Csanád átadása által — fegyveres összecsapás nélkül — távolítsa el a Temes-, illetőleg a Maros-vidékről. Ezért küldte Nagy Péter várparancsnoknak azt a titkos utasítást, hogy minden harc nélkül engedje át a várat, ha a beglerbég erre felszólítja. Szokollu Mehmed Csanád feladásában is — amely különben Fráter György vára volt — a barát ártatlanságát látta.⁹⁸

A gyors török előnyomulás annyira megriasztotta a temes-vidéki és Maros menti kisebb erősségek őrségeit, hogy azonnal meghódoltak a beglerbégnek. A fentebb említettekén kívül elesett Fellak, Csálya, Zádorlak, Eperjes, Pálélés és Bodorlak palánkjá. Őrségük a török elől Lippára vagy Temesvárra menekült. Amint Szokollu Mehmed beglerbég híret vette, hogy a királyi hadak a megyék nemességével Lippán gyülekeznek, Uláma pozsegai szandzsákbását küldte a várnak és környékének kikémlelésére. A lippaiak is kémszemlét kíséreltek meg, de Egyedy Tamás lovasszázadát október 3-án Zádorlagnál megtámadták és szétverték a török előőrsök úgy, hogy hadnagyuk csak néhányad magával tudott megmenekülni.⁹⁹

Ez a vereség a lippai várőrségben nagy izgalmat keltett. Mikor pedig híre érkezett, hogy a beglerbég szeptember 28-án már Csanádot is elfoglalta és gyorsan közeledik Lippa felé, a félelem általánossá vált. A beglerbég az őszi hadjáratot Lippa megszerzésével akarta befejezni. De amikor arról értesült, hogy a várat Báthori András főkapitány vezetése alatt tekintélyes haderő tartja megszállva, Csanád elfoglalása után a hadjárat befejezésére határozta el magát.¹⁰⁰

Báthori András a tiszai megyék felkelő nemeseiből álló, mintegy 7000 főnyi seregével Lippán táborozott, amelyhez Sforza Pallavicini Várad mellett állomásozó hadaiból 1000 német lovassal Žerotin Károly ezredes is csatlakozott.¹⁰¹ Varkocs Tamás bihari főispán tekintélyes sereggel az Arad megyei Erdőhegyesnél állott, hogy csatlakozzék a lippai hadhoz.¹⁰² Báthori azt kérte Fráter Györgytől, hogy az erdélyi sereget, valamint Castaldo zsoldosait is küldje hozzá, hogy a beglerbeggel döntő ütközetbe bocsátkozhassanak. György barát azonban a kérés-

⁹⁶ *Forgách Ferenc*: i. m. 16. o.

⁹⁷ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Aldana* Castaldóhoz. Temesvár, 1551. dec. 30.; *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867., 342. o.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 498. o.

⁹⁸ HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). *Articuli super caede Fratrís Georgii*; *Pray, Georgius*: i. m. II. 308. o.; *Thury József*: i. m. II. k., 260. o.; *Katona, Stephanus*: *Historia Critica Regum Hungariae*. Tom. III. Buda, 1798., 134. o. *Ferdinánd* levele, Prága, 1552. jan. 8.; *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893. 43. o.

⁹⁹ *Tinódi*: *Erdéli história*, 1005–1011. verssor.; *Forgách Ferenc*: i. m. 16. o.; *Thury József*: i. m. II. k., 260–261. o.; *Veress Endre*: *Somlyai Ferenc lippai vitéz végrendelete 1551-ből*. HK. 1913., 129. o.

¹⁰⁰ BO II. 275–286. o.

¹⁰¹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Szeben, 1551. szept. 27.

¹⁰² *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867., 343. o.

nek nem tett eleget, mivel úgy tudta, hogy a török Csanád elfoglalása után visszafordul. Sőt Sforza Pallavicini tábornoknak is megparancsolta, hogy seregeivel Várad környékén táborozzon.¹⁰³ De a barát, ha akart volna, akkor sem küldhetett volna Erdélyből Báthorihoz Lippára jelentősebb segítséget. Nádasdy Tamás a moldvai,¹⁰⁴ Castaldo pedig a havasalföldi szorosokat őrizte, az erdélyi felkelő hadak pedig még szeptember végén is vonakodtak a temes-vidéki hadszíntérre vonulni.¹⁰⁵ Fráter György Castaldo és Nádasdy ismételt felhívására sem mozdult ki Erdélyből. Így a lippai sereg annak a hamis hírnek a hallatára, hogy a beglerbég Várad ostromára készül, nem sokkal Csanád elfoglalása előtt széteszött.¹⁰⁶

Szokollu Mehmed Csanád elfoglalása után seregével átkelt a Maroson és Szeged felé indult téli szállásra. Már-már megvalósulni látszott Fráter György elképzelése, amikor váratlan fordulat történt. Ekkor érkeztek a beglerbéghez a lippaiak követei, akik attól tartottak, hogy az ő városuk is Csanád sorsára jut. A követek megígérték a beglerbégnek, hogy a csekély őrséget a vár feladására kényszerítik, ha nem pusztítja el városukat. Szokollu Mehmed elfogadta az ajánlatot. A lippai vár kapitánya, a megfenyegetett Pethő János, a kis létszámú őrséggel nem merte felvenni a török ellen a harcot. A vár falainak egy részét leromboltatta, az ágyúkat szétrepesztette és október 8-án elhagyta a várat.¹⁰⁷ A beglerbég, miután könnyűszerrel a vár birtokába került, Uláma pasa vezérlete alatt mintegy 5000 főnyi válogatott őrséget hagyott a várban és — korábbi szándéka szerint — ismét a Tisza felé vette útját, hogy téli szállásra vonuljon.¹⁰⁸

Ekkor a Temesvár körül lakó szerbek — a lippaiak példáját követve — felajánlották segítségüket Temesvár elfoglalásához.¹⁰⁹ Bár már előrehaladt az ősz, Szokollu Mehmed nem akarta elszalasztani a kínálkozó alkalmat. S ha maga már nem is szakította félbe útját, seregének

¹⁰³ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 52. o. *Fráter György* Castaldóhoz és Nádasdy Tamáshoz. Péterfalvi tábor, 1551. okt. 5.

¹⁰⁴ *Verancsics Antal*: i. m. VII. k., 150. o., *Verancsics Antal* Oláh Miklóshoz. Eger, 1551. nov. 15.

¹⁰⁵ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1880., 662–663. o. *Fráter György* Castaldóhoz. Nagyludasi tábor, 1551. szept. 29.; *Sándor Imre* (szerk.): A csíkszentmihályi Sándor család levéltára. II. k., 1539–1756. Kolozsvár, 1914., 11–12. o.; TT. 1880., 664–665. o. — Martinuzzi püspök értesíti Castaldót, hogy a székelyek közül kétezren szálltak hadba.

¹⁰⁶ OL. Nádasdy-család lt. Missil. *Fráter György* Nádasdy Tamáshoz. 1551. okt. 2.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 52. o. *Fráter György* Castaldóhoz és Nádasdy Tamáshoz. Péterfalvi tábor. 1551. okt. 5.; HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). Articuli super caede Fratrís Georgii. — A bécsi kormányzat kizárólag Fráter Györgyöt tette felelőssé Castaldo hadműveleti tervének meghiúsulásáért; ha ti. Fráter György nem „deorganizálja” a közfelkelést és időben kijön Erdélyből — érveltek Bécsben —, akkor a beglerbégét már a Tiszán való átkelésben meg lehetett volna akadályozni. Ferdinánd 1551. dec. 29-én Izabellához írt levelében Fráter Györgyöt okolja a lippai tábor széteséséért, mert Erdélyből nem küldött segítséget Báthori Andrásnak. (*Forgách Ferenc*: i. m. 16. o.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 516. o.; *Czimer Károly*: m. HK. 1893., 44. o.)

¹⁰⁷ *Tinódi*: Erdéli historia: 1029–1034. v. r. s. s. *Forgách Ferenc*: i. m. 16–17. o.; BO II. 311. o. *Batthyány Ferenc* Mária királynéhoz. Bécs, 1551. dec. 14.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 499. o.; Lippa ostromának és elestének részleteit lásd bővebben: *Márki Sándor*: Arad megye és Arad szabad királyi város története. I. k., Arad, 1892., 531. s. köv. o.; *Veress Endre*: i. m. HK. 1913., 129–130. o.

¹⁰⁸ *Verancsics Antal*: i. m. VII. k., 171. o.; *Forgách Ferenc*: i. m. 17. o.; *Bethlen Farkas*: i. m. k., 499. o.; *Thury József* i. m. II. k., 261. o.; *Katona, Stephanus*: Historia Critica Regum Hungariae. Tom. III. Buda, 1798., 204. o.; *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893., 49–68. o.

¹⁰⁹ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 51. o.; *Fráter György* Ferdinándhoz. 1551. szept. (?); HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). Articuli super caede Fratrís Georgii.; BO II. 276. o. — Névtelen királyi udvari tisztviselő naplója Temesvár és Lippa ostromáról.

egy részét Temesvár ellen küldte. A várat 2020 lovassal és 1550 gyalogossal — összesen tehát mintegy 3570 főnyi őrséggel¹¹⁰ — Losonczi István védte és október 16-án a török előőrsöket visszaverte.¹¹¹ E hír hallatára a beglerbég másnap az egész török sereget Temesvár alá vezette és felszólította a várparancsnokot szabad elvonulás fejében a vár feltétel nélküli átadására.¹¹² Losonczi a beglerbég felhívását viszszautasítva megüzente a töröknek, hogy hazája és az egész kereszténység dicsőségéért utolsó csepp véréig védi a várat.¹¹³

Szokollu Mehmed beglerbég október 18-án reggel lövetni kezdte a körülzárt Memesvárt. Losonczi azonban 50 harcosával sikeres kitörést hajtott végre az ágyúállások előtt földmunkát végző janicsárookra és aszábokra.¹¹⁴ Mivel már az ostrom első napjaiban kiderült, hogy a gyengén megerősített Szigetváros nem védhető, a várkapitány Aldana spanyol gyalogosaival felgyújtatta e külvárost és az oda vezető hidat. De a törökök eloltották a tüzet, a külvárost megszállták és a keleti várkapuval szemben ágyúállás építéséhez fogtak.¹¹⁵ Amíg a török a külváros tűzének eloltásával volt elfoglalva, Losonczi bátor alvezére, Dombay Mihály, hajdúkból és spanyolokból álló csapataival kirohant az északi várkapuval szemben fekvő állásokra. Az őrséget levágták, az ágyúkat beszegezték, az ágyútalpakat fejszéikkel összetörték, majd veszteség nélkül visszatértek a városba.¹¹⁶

Közben Temesvár felmentésére a Tisza-vidéken újból gyülekezni kezdtek a seregek. Báthori András a tiszai megyék szétoszlott felkelő csapatait október közepén újból összegyűjtötte és maga mellé vette Perényi Gábor csapatát is. Varkocs Tamás bihari főispán tekintélyes sereggel Erdőhegyesnél, Patócsy Ferenc és Balassa Menyhért pedig Gyulánál táborozott.¹¹⁷ Fráter György súlyos választás elé került. Ha kivezeti az erdélyi csapatokat a Temes-vidékre, akkor maga cáfolja meg saját magát, hogy az Erdélyen kívüli területekkel nem rendelkezik. Ha pedig engedi, hogy a török előrenyomuljon, Erdélyt is komoly veszély fenyegeti. Ferdinánd király emberei előtt pedig abba a gyanúba keveredik, hogy nem akar a török ellen harcolni.¹¹⁸ Mivel úgy tudta, hogy a török hamarosan kivonul az országból, Castaldo sürgetésére megkezdte a hadjárat előkészítését. Erdélyben általános hadfelkelést hirdetett. A tüzérséget a szászok szolgáltatták, a székelyek kapitányaik zászlaja alatt gyülekeztek, a jobbágyokat 10—16 porta után szólították táborba. Ez az össze nem szokott milícia igen alkal-

¹¹⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz, Szeben, 1551. szept. 27.; *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893. 33—34. o.

¹¹¹ BO II. 275. o.

¹¹² Uo. II. 279—280. o. Szokolovics Mehmed (Szokollu Mehmed) beglerbég Losonczi Istvánhoz. Temesvári tábor, 1551. okt. 17.

¹¹³ Uo. 280—281. o. Losonczi István Szokolovics Mehmedhez. Temesvár, 1551. okt. 18.; Szegő Pál: Végváraink szervezete a török betelepedéséértől a tizenöt éves háború kezdetéig 1541—1593. Budapest, 1911., 343. o.

¹¹⁴ BO II. 278. o.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo. 282. o.; *Károlyi Arpád*: i. m. TT. 1881. 58. o. Ferdinánd Fráter Györgyhöz. Bécs, 1551. nov. 5.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 502—504. o.

¹¹⁷ Ezeknek a hadaknak a létszáma 15 000 fő lehetett. (Vö. BO II. 311. o.)

¹¹⁸ HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). Articuli super caede Fratris Georgii.; *Forgách Ferenc*: i. m. 18—19. o.

mas volt a házi tűzhely védelmére, de nehezen lehetett mozgósítani külső háborúra.¹¹⁹ Fráter György a rendekkel adót szavaztatott meg a hadjárat költségeire, az erdélyi püspökség jövedelmeit is átadta Castaldónak.¹²⁰ Ferdinánd királytól újabb csapatok küldését sürgette. Ugyanakkor halogatta a fegyveres összeütközést a törökkel; addig nem akarta Erdélyt elhagyni, amíg a törökök — szokásuk szerint — október végén téli szálláshelyükre nem vonulnak.

Fráter György mint fővezér táborába rendelte a moldvai határról Nádasdy Tamást, valamint a Szászsebesnél állomásozó Castaldót, maga pedig október 12-én Kenyérmezőn szállt táborba. Innen írt V. Károly császárhoz, s könyörögve kérte a segítséget a török ellen.¹²¹ Itt értesült Hajdár pasától, hogy a szultán az évi adó elküldése után visszavonta a beglerbégnak az Erdélybe való betörésre adott utasítását, sőt a havasalföldi török—tatár és román hadakat is visszarendelte az erdélyi szorosoktól. Most már semmi akadály nem volt annak, hogy a szétszórót seregrészek összevonása után Temesvár felmentésére vonuljanak.¹²² De a nehézkes gyülekezés miatt csak október 25-én egyesülhettek az erdélyi seregek Dévánál Castaldo és Pallavicini csapataival. A vezérek egyenetlenkedése bénítólag hatott a sereg működésére. Castaldo a Temesvár ostromával lekötött Szokollu Mehmed beglerbég megtámadását javasolta, ami taktikailag valóban indokoltabb volt, mint Lippa visszavétele. Ez utóbbihoz viszont Fráter György ragaszkodott, hogy ily módon elkerülje a Portával való szakítás látszatát.¹²³

A Temesvár ostromával foglalatostudó beglerbég a királyi csapatok közeledésének hírére félbeszakította a vár ostromát. A török tüzéség az ingoványok és nádasok magas vízállása miatt nem férközhetett közel az erősséghez. A török táborban a tíz napos ostrom alatt a harcosok élelmiszerekben szűkséget szenvedtek és zúgolódtak; nem akartak tovább harcolni. Főként a hűbéres szpáhi csapatok elégedetlenkedtek, mivel október közepénél tovább nem tarthatták őket táborban.¹²⁴ Dselálzáde Musztafa török történetíró szemléletesen írja le az időjárás téliesre fordulását és Szokollu Mehmed hadi népének nyugtalanságát: „... a hatalmas isten végzéséből megváltozott a levegő, elmúlt a nyári idő. Elérkezvén a téli évszak, a melegséget hideg váltotta fel, a szelek fuvalmától kioldódván a felhők tömlői, megeredt az esőzés.

Hó és eső esett az égből,

Végképpen eltűnt a nyugodtság.

A hideg miatt a szemet sem lehetett kinyitni.

A sátorok lakói elpusztultak,

A sátrak kötelei jegesek lettek.

¹¹⁹ Szilágyi Sándor: Az erdélyi alkotmány megalakulása a separatio kezdetén. Sz. 1876., 44. o.

¹²⁰ EOE. I. k., 380. o., 381—382. o.; Bethlen Farkas: i. m. I. k., 500. o.

¹²¹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Fráter György Ferdinándhoz. Kenyérmezői tábor, 1551. okt. 12.; Károlyi Árpád: i. m. TT. 1881., 53—54. o.

¹²² BO II. 285. o.

¹²³ Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 68. o.

¹²⁴ Forgách Ferenc: i. m. 22. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 346. o.; Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 66. o.

Rendkívüli nyugtalanság szállta meg a sereget,
Dideregve reszkettek az állatok.
Szükség állt be az élelmiszerekben,
A bajok raja lepte meg az embereket.”¹²⁵

Szokollu Mehmed beglerbég október 27-én — tíz napi eredménytelen ostrom után — egész seregével elvonult a Tisza felé.¹²⁶ Losonczy megtámadta a visszavonuló török sereget, majd csapatainak egy részét Csanádra irányította, s ez a várból kiűzte a kis létszámú török őrséget. A Maroson átkelve visszafoglalta Nagylakot is. Csályát éjjeli rajtaütéssel Nagy-Horváth Ferenc és Henyey István gyulai várnagy szerezte vissza. A beglerbég parancsot adott a kevésbé védhető palánkok kiürítésére, s őrségüket becsei táborába rendelte.¹²⁷

Castaldo és Fráter György az egyesült sereggel a Maros völgyében haladtak Lippa felé, amikor arról értesültek, hogy Szokollu Mehmed félbeszakította Temesvár ostromát és csapataival eltávozott a Tiszántúrról. Ferdinánd király arra kérte Fráter Györgyöt, hogy a beglerbég seregének megsemmisítésére minden lehetőséget ragadjon meg. Ha ez nem járna sikerrel, akkor legalább az elfoglalt várakat szerezze vissza. Ezek sorában megemlíti Szegedet is, hátha ez alkalommal vissza lehetne foglalni a töröktől.¹²⁸ A Lippa visszafoglalására induló sereg Tótváradon kiegészült a tiszai megyék felkelő nemeseivel, kiknek élén Varkocs Tamás és Perényi Gábor álltak. Így a hadsereg létszáma mintegy 50—60 000 főre emelkedett.¹²⁹ Az egyesült sereg november 3-án a reggeli órákban fogta körül Lippát, melyet Uláma pasa mintegy 5000 törökkel védelmezett.¹³⁰ Uláma a külvárost, ahol a kereskedők raktáraikban jelentős élelmet halmoztak fel, felgyújtatta. Másnap, november 4-én megkezdődött a külső vár ostroma. A királyi csapatok már 6-án több oldalról intézett támadással visszaszorították a falaktól Uláma csapatait, aki mintegy 1500 emberével a fellegrvárba szorult vissza.¹³¹ Ha az ostromlók nem a város kirablására fordították

¹²⁵ Thury József: i. m. II. k., 261—262. o.

¹²⁶ KA AF 1551. Fasc. 10. Nr. 39. Ferdinánd a nyitrai és a váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 30.; Károlyi Árpád: i. m. TT. 1881. 58. o. Ferdinánd Fráter Györgyhöz. Bécs, 1551. nov. 5.; KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 11. Ferdinánd a nyitrai és a váci püspökhöz, Teuffel Erazmushoz és Khunigsberghez. Bécs, 1551. nov. 6.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Castaldo Ferdinándhoz. Lippa, 1551. nov. 9.; KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 19. Ferdinánd Lamberg Józsefhez és Jakabhoz. Bécs, 1551. nov. 10.; Uo. 1551. Fasc. 11. Nr. 22. Khunigsberg és Telekessy Imre Ferdinándhoz. Győr, 1551. nov. 11.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. Ferdinánd Losonczy Istvánhoz. Grác, 1551. nov. 21.; Verancsics Antal: i. m. VII. k., 171. o.; Forgách Ferenc i. m. 18—22. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 344—346. o.; Szalay László: i. m. IV. k., Lépese, 1854., 271. o.

¹²⁷ Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 71. o.

¹²⁸ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1881., 60—61. o. Ferdinánd Fráter Györgyhöz. Bécs, 1551. nov. 6.

¹²⁹ Czimer Károly: i. m. HK. 1893., 198. o.; Verancsics Antal: i. m. II. k., 90. o. és VII. k., 174. o.; BO II. 311. o. — Centurio szerint az egész hadsereg 90 000 emberből és 50 ágyúból állott, a jól értesült Batthyány Ferenc ellenben csak 60 000-re becsülte a sereg létszámát. (Horváth Mihály: Magyarország történelme. IV. k., Pest, 1871., 238. o.)

¹³⁰ Forgách Ferenc: i. m. 20—24. o.; Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 346—352. o.; Schesaeus, Christianus: Ruinae Pannonicae. Liber II. Cibinii, 1797., 94—105. o.; Szalay László: i. m. IV. k., Lépese, 1854., 272—274. o.; Horváth Mihály: i. m. 1882., 333. o.; Kropf Lajos: Lippa ostroma 1551-ben. HK. 1897., 73. o.; Sörös Pongrác: Ghimesi Forgách Simon báró. Sz. 1899., 596. o.

¹³¹ Verancsics Antal: i. m. VII. k., 173. o.; Forgách Ferenc: i. m. 4. o.

volna figyelmüket, a várat is könnyen elfoglalhatták volna.¹³² A tartalékba helyezett 700 főnyi szpáhi csapat elmenekült, de az ostromlók a Marosnak szorították őket. Egy részük vízbe fulladt, a többieket Báthori András lovasai koncolták fel.

Castaldo november 6-án haditanácsot tartott. Mivel tudomásukra jutott, hogy a fellegvárban kevés az élelem, s így azt az ellenség nem-sokára kénytelen lesz feladni, arról tanácskoztak, hogy bevárják-e a vár feladását, vagy azonnal támadást indítsanak ellene. Fráter György még nem adta fel a reményt, hogy a török továbbra is biztosítható „hűségéről”. Ezért azt javasolta Castaldónak, hogy a pasát az őrséggel együtt engedjék szabadon elvonulni, mert ezzel esetleg elérhető, hogy a szultán az 1552-ben lejáró békét meghosszabbítja és a temes-vidéki várakat is visszaadja. De a sereg vezetőinek többsége ezt a javaslatot elutasította. Castaldo a vár körül sáncokat ásatott és november 8-án megkezdte lövetését. Végül is Perussits Gáspárt küldték a pasához, hogy az őrséget megadásra szólítsa fel. Fráter György azonban Perussitssal titkos utasítást is küldött Ulámának, aki most már csak a fegyveres elvonulás biztosítása esetén volt hajlandó feladni a várat.¹³³

Castaldo továbbra is ragaszkodott a vár feltétel nélküli átadásához. Ekkor a barát veszélyes eszközhöz nyúlt, amely már az árulás határát súrolta; kitarásra buzdította a pasát, akadályozta a királyi sereg hadianyag- és élelemellátását, saját katonáit pedig hazterésre bízta.¹³⁴ Uláma november 18-án Castaldóhoz küldött embere által 20 napi fegyverszünetet kért és kijelentette, hogy annak letelte után a fegyveres elvonulás biztosítása esetén átadja a várat. A haditanács azonban nem fogadta el a feltételeket. Castaldo ragaszkodott ahhoz, hogy a várban bezárt törökök — a király kegyelmére — minden feltétel nélkül adják meg magukat.¹³⁵

Ferdinánd 1551. október 7-én és november 12-én azt a parancsot adta Teuffel Erazmus főkapitánynak, a Felvidéken állomásozó külföldi hadak parancsnokának, hogy akadályozza meg Szokollu Mehmed és Ali budai pasa seregeinek egyesülését.¹³⁶ Castaldo november 1-én arra kérte Teuffelt, hogy vonuljon seregével az erdélyi had támogatására, vagy pedig akadályozza meg a budai pasa hadainak a beglerbég seregével való egyesülését.¹³⁷ Teuffel a parancs vétele után a királyhoz fordult, hogy most már mitévő legyen.¹³⁸ Ferdinánd november 23-án azt a parancsot adta, hogy akadályozza meg a budai pasa seregének a

¹³² *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 61–62. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. nov. 8.; HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi), *Instructio ad Pontificem in causa mortis quondam Fratris Georgii*; *Tinódi*: Erdéli história, 1228–1231. verssor.; *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867. 346–352. o.; BO II. 289., 311. o.; *Verancsics Antal*: i. m. II. k., 90–91. o.

¹³³ *Horváth Mihály*: i. m. 1882., 333–335. o.

¹³⁴ HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi), *Instructio ad Pontificem in causa mortis quondam Fratris Georgii*.

¹³⁵ *Katona, Stephanus*: i. m. Buda, 1798., 135–136. o. *Ferdinánd* levele, Prága, 1552. jan. 8.

¹³⁶ KA AF 1551. Fasc. 10. Nr. 19. *Ferdinánd* a nyitrai és a váci püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. okt. 7.

¹³⁷ *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893., 198. o.

¹³⁸ KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 15. *A nyitrai, a váci püspök és Teuffel Erazmus* Ferdinándhoz. Gyarmat, 1551. nov. 8.

beglerbéggel való egyesülését. Ha ez nem sikerülne, akkor vonuljon Lippa alatt táborozó királyi sereg támogatására.¹³⁹

Teuffel Erazmus azonban egyik parancsnak sem tudott eleget tenni.¹⁴⁰ Hadim Ali budai pasa, az esztergomi Veli bég és a székesfehérvári Kászim bég seregeikkel november 20-án Becsére vonultak és egyesültek Szokollu Mehmed ruméliai hadával.¹⁴¹ Ennek hírére Teuffel november 25-én azt írta Ferdinándnak, hogy nem tartja tanácsosnak a Temes-vidékre levonulni Castaldo segítségére, mert akkor a bányavárosok ki lesznek téve az ellenséges beütéseknek.¹⁴² Másnap jelentette a királynak, hogy Bakics Péter, Zolthay István, Pethó Gáspár és Bebek Ferenc csapatait leküldte Erdélybe Castaldo támogatására.¹⁴³

Ali budai pasa, akinek Becsére érkezett seregét nem becsülték többre 2000 lovasnál és gyalogosnál,¹⁴⁴ a beglerbéget váltig sürgette, hogy a szorogatott Uláma pasának vigyenek segítséget Lippára. A török sereg egyesülésének a híre november 25-én érkezett meg a lippai táborba. Ez a hír újabb ütőkártyát adott Fráter György kezébe Uláma elbocsátását illetően. A számbelileg megfogyatkozott és a hosszú ostromban belefáradt királyi sereg válságos helyzetbe került volna, ha a pasák az ostromlott lippai török őrségnek segítséget nyújtottak volna. Szokollu Mehmed azonban a hadjáratot befejezettnek tekintette és csapatait téli szállásra küldte.¹⁴⁵

Hosszas alkudozások után Fráter György elérte a célját; november 28-án a haditanács úgy döntött, hogy Ulámának és maradék seregének fegyveresen szabad elvonulást biztosít.¹⁴⁶ Másnap a barát a vár sáncai között személyesen is találkozott a pasával. Arra kérte Ulámát, hogy intézze el a beglerbégnél Becse és Becskerek visszadását. Ennek a két várnak a visszaszerzése ugyanis tovább biztosította volna Erdélyt a török megszállással szemben. Uláma csak december 5-én hagyta el Lippát, minden bizonnyal az említett vár átadásáról írt levelére várta a választ a beglerbégtől. A távozó törököt Fráter György ellátta társzekerekkel, sőt Cserepovicsnak meghagyta, hogy a Temes folyóig kísérje mintegy 300 főnyi lovasával. A barát figyelmeztette Ulámát, hogy a Temesen túl is legyen óvatos, mert ott már nem garantálhatja biztonságos elvonulását. A figyelmeztetés nem is volt felesleges, mert alighogy visszafordultak a kísérő csapatok, Balassa Menyhért, Horváth Ferenc, Dombay Mihály és Nagylaki Ambrus meg-

¹³⁹ KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 44. *Ferdinánd* a váci, a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Grác, 1551. nov. 23.

¹⁴⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Teuffel Erazmus* Castaldóhoz. Gyarmat, 1551. nov. 8.

¹⁴¹ KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 33. *Khunigsberg* Ferdinándhoz. Győr, 1551. nov. 19.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. nov. 25.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 64. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. nov. 28.

¹⁴² KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 46. *A nyitrai püspök és Teuffel Erazmus* Ferdinándhoz. Léva, 1551. nov. 25.

¹⁴³ KA AF 1551. Fasc. 11. Nr. 49. *Teuffel Erazmus* Ferdinándhoz. Léva, 1551. nov. 26.; Uo. 1551. Fasc. 12. Nr. 5. *Ferdinánd* a nyitrai püspökhöz és Teuffel Erazmushoz. Bécs, 1551. dec. 3.

¹⁴⁴ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Castaldo* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. nov. 25.; Uo. 1551. Fasc. 61. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1551. dec. 2.

¹⁴⁵ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 65. o. *Szokolovics Mehemed* Fráter Györgyhoz.

¹⁴⁶ BO II. 291. o.; *Verancsics Antal*: i. m. II. k., 90. o.; *Czimer Károly*: i. m. HK. 1893. 207. o.

támadták őket. De nem sikerült szétverniük Uláma harci rendben menetelő csapatát, amely végül is megérkezett Belgrádba.¹⁴⁷

A török őrség kivonulása után a király Castaldo javaslatára a spanyol Aldanát nevezte ki Lippa parancsnokává, s bizta meg a Temesvidék és Maros mente várainak felügyeletével.¹⁴⁸ Meghagyta neki, hogy az ostrom alatt erősen megrongált falakat javíttassa ki és az elmenekült lakosokat bírja visszatérésre.¹⁴⁹

Mindaz, amit Fráter György Lippa alatt az ostromlott törökök megmentéséért tett, a színlelt törökbarát politikának volt a része.¹⁵⁰ Abban bízott, hogy sikerül elérnie a következő év júniusában lejáró béke meghosszabbítását és a török várható újabb hadjáratának megakadályozását.¹⁵¹ Jól tudta, hogy a hadjáratban való részvétele megingatta a töröknek iránta érzett egyébként is vékony szálon függő bizalmát.¹⁵² Terveinek megvalósítása érdekében úgy válaszolt a beglerbégeknek, hogy a török ébredő gyanúját elhárítsa, s hogy Szokollu Mehmed hajlandó legyen meggyőzni a szultánt; nem mint ellenség, hanem mint a török csapatok védője jelent meg a lippai táborban. Ezt Uláma megmentésével sikerült is elérnie. A beglerbég december 8-án válaszolt Fráter György kérésére. Levelében kifejtette, hogy az Uláma pasával történtek után végképp meggyőződött a barát hűségéről és kérheti a szultántól Becse, valamint Nagybecskerek visszaadását. A beglerbég a maga részéről támogatja kérését, hiszen ezekből a várakból a szultánnak semmi haszna nincsen.¹⁵³

Fráter Györgynek az 1551. évi hadjárat alatt folytatott egész politikai tevékenysége arra irányult, hogy a török által elfoglalt várakat visszaszerezze, azokat saját rendelkezése alá vonja és ezáltal — amíg a szultánt a maga „hűségéről” meg tudja győzni — az egész keleti országrészről elhárítsa a török veszedelmet.¹⁵⁴ Tudta, hogy politikája súlyos gyanúba keveri Ferdinánd és Castaldo előtt, de inkább vállalta, hogy árulással vádolják, mintsem az egységes Magyarország szempontjából stratégiailag rendkívül fontos Erdély török uralom alá kerüljön.

Lippa, valamint a Losonczi csapatai által visszafoglalt temesvidéki és Maros menti várak visszavételével a hódoltság továbbterjedésének veszedelme Erdély irányában megszűnt, de Becse és Becskerek török

¹⁴⁷ *Forgách Ferenc*: i. m. 23–24. o.

¹⁴⁸ Aldanát mint „maestro de campo”-t (Magister de Kampo) a korabeli írók magyarul „Nagy Kampó”-nak nevezték. „Kis Kampó” néven Losonczi egyik spanyol kapitányát, Perez Alfonsót hívták. (Lásd: Régi Magyar Költők Tára, III. k., *Tinódi*: Szegedi veszedelem, 47. verssor és *Tinódi*: Erdéli história, II. rész, 737–740. és III. rész 1084. verssor. Id. *Kató Sándor*: Idegen katonaság Magyarországon I. Ferdinánd uralkodása alatt 1540–1564-ig. Győr, 1908., 31. o.)

¹⁴⁹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. nov. 28.; Uo. 1551. Fasc. 61. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Prága, 1551. dec. 27.; *Kropf Lajos*: i. m. HK. 1897., 234. o.

¹⁵⁰ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. dec. 6.

¹⁵¹ *Horváth Mihály*: i. m. 1882., 345. o.

¹⁵² *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 65–66. o. *Szokolovics Mehemed* beglerbég Fráter Györgyhöz. Becsei tábor, 1551. dec. 1.

¹⁵³ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Szokolovics Mehemed* Fráter Györgyhöz. Belgrád, 1551. dec. 8.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 72–74. o.

¹⁵⁴ *Forgách Ferenc*: i. m. 28. o. „Recuperatae quoque Lippae gloriae, et conservati Temesvari ac expeditionis decus penes ipsum stetit”.

kézen maradt.¹⁵⁵ A háború 1551 végén befejeződött anélkül, hogy a szemben álló felek békét kötöttek volna. A beglerbég azzal a szándékkal vonult vissza Belgrádba és Szendrőre téli szállásra, hogy a jövő tavasszal újból megkezdi a hadműveleteket. A lippai eseményekkel elégedetlen Ferdinánd viszont — Mátyás király Jajca elleni téli hadjáratára hivatkozva — a török elleni hadművelet azonnali folytatását sürgette. Azzal érvelt, hogy ki kell használni a török számára kedvezőtlen téli időszakot.¹⁵⁶ A király az osztrák és stájer rendek által Erdély védelmére megszavazott segítségre alapozta tervét, figyelmen kívül hagyva az erdélyi helyzetet.¹⁵⁷ Arra kérte Fráter Györgyöt, hogy a családi tűzhelyeikhez visszatérni szándékozó erdélyi felkelőket minden áron tartsa vissza.¹⁵⁸

Castaldóék Lippa bevételét jelentékeny győzelemnek tüntették fel. A hadjárat eredményeit azonban nem túlozhatjuk el, minthogy a visszafoglalt várak nem voltak eléggé biztosítva.¹⁵⁹ Fráter György december elején, még Lippáról írt leveleiben feltárta a király előtt Erdély és a nemesi felkelő csapatok helyzetét és a jövőre vonatkozó terveit. Kijelentette, hogy a hosszú hadjárat, a rossz időjárás nagyon megviselte a felkelő csapatokat és így a hadjárat azonnali folytatásáról le kell mondani.¹⁶⁰ Figyelmeztette a királyt, hogy ilyen leapadt számú sereggel nem lehet a törökkel szemben eredményesen harcolni. Ferdinánd királytól a magyarországi országgyűlés lehető leg-sürgősebb összehívását kérte, hogy arra az esetre, ha a szultán Becse és Becskerek várait nem adná át, onnan is kellő segítséget kapjon az egyesült haderő, és így a magyarországi katonasággal megerősített hadsereg még a tél folyamán visszafoglalhassa az egész délvidéket.¹⁶¹

Fráter Györgynek a délvidék visszafoglalására irányuló terve az 1552. évre tervezett nagyszabású törökellenes hadjárat része lett volna.¹⁶² December 6-án — a helyzet súlyosságára való tekintettel — ismételten gyors cselekvésre ösztönözte a királyt, mert tudta, hogy a következő év tavaszán a törökök újból támadást indítanak az ország ellen, és az csak egy megelőző hadjáratral biztosítható a török pusztítással szemben. Ebben a levelében értesítette a királyt, hogy

¹⁵⁵ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 64. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. nov. 28.; *Katona, Stephanus*: i. m. Buda, 1798., 204. o. Ferdinánd követsége a lengyel királyhoz.

¹⁵⁶ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Ferdinánd Fráter György*höz. Grác, 1551. nov. 21.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 62–63. o. *Ferdinánd Fráter György*höz. Grác, 1551. nov. 21. HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Ferdinánd Fráter György*höz. Bécs, 1551. dec. 2.; Uo. Fasc. 61. *Ferdinánd Castaldó*hoz. Linz, 1551. dec. 6.

¹⁵⁷ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Ferdinánd Fráter György*höz. Bécs, 1551. dec. 2.; Uo. 1551. Fasc. 60. *Ferdinánd Haller Péter* szebeni polgármesterhez. Bécs, 1551. okt. 22.

¹⁵⁸ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 66–69. o. *Ferdinánd Fráter György*höz. Bécs, 1551. dec. 2.

¹⁵⁹ *Bakó István*: A német hadak szereplése Magyarországon 1520–1570. Budapest, 1880., 66–67. o.

¹⁶⁰ *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 64. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. nov. 28.

¹⁶¹ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 60. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. nov. 28.; Uo. 1551. Fasc. 61. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. dec. 1.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 69–70. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. dec. 3.; HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippa, 1551. dec. 6.; *Károlyi Árpád*: i. m. TT. 1881., 70–71. o. *Fráter György* Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. dec. 6.; HHStA Ungarn, Fasc. 425. (Milleneum). *Ferdinánd Fráter György*höz. Bécs, 1551. dec. 14.

¹⁶² *Forgách Ferenc*: i. m. 29. o.

december 21-re összehívta az erdélyi országgyűlést, amelyen a következő évi hadjáratral kapcsolatos teendőket vitatják meg és a Ferdinánd által Pozsonyba hirdetett országgyűlésre követeket választanak.¹⁶³ Fráter György — mint már korábban annyiszor — ezekben a leveleiben is kérte a királyt, hogy elképzeléseiről, politikai lépéseiről személyesen is tárgyalhasson vele.¹⁶⁴

Miután Uláma pasa december 5-én elhagyta a lippai várat, a barát a nemesi sereget feloszlatta, illetve annak egy részével Erdélybe tért vissza. Ekkor súlyos összeütközésre kerül sor a zsoldosvezérekkel. Fráter György Castaldo zsoldosait ugyanis nem akarta Erdélybe beengedni.¹⁶⁵ Egyrészt félt a katonaság és a lakosság összeütközésétől, ami az Erdélyben uralkodó élelemhiány miatt elkerülhetetlen lett volna. Másrészt a törökök miatt sem akarta ezt, mert a béke meghosszabbítása érdekében minden erejével arra törekedett, hogy a Porta legkisebb gyanúját is elkerülje. Ezért azt kívánta Castaldótól és Pallavicinótól, hogy az élelmiszerekben inkább bővelkedő Tiszántúlon helyezték el a zsoldoscsapatokat a téli időszakra. Castaldo, aki a barát minden lépésében árulást sejtett, ebbe nem egyezett bele és csapatait Erdélybe irányította.

Ekkor Fráter György újabb — a körülményeknek megfelelő — javaslatlall állt elő; a zsoldoscsapatokat Erdély középső és északi részein helyezték el, hogy azok a hozzá érkező török követeknek ne legyenek szem előtt. Castaldóék ezt a javaslatot is elutasították, mert a barát újabb árulását látták benne. A Fráter György által téli szállásnak javasolt terület ugyanis magyar lakosságú, városai nyíltak, várai pedig a barát kezében voltak. A zsoldosvezérek ezekből a tényekből azt a következtetést vonták le, hogy Fráter György ezen a területen akar megsemmisítő csapást mérni seregeikre. Ez a minden alapot nélkülöző bizalmatlanság a politikai viszonyok félreértéséből, a barát politikájának meg nem értéséből származott.¹⁶⁶

Fráter György — útban Erdély felé — Déva várába saját emberei közül új kapitányt nevezett ki, akit esküvel kötelezett a Ferdinánd iránti hűségre. Castaldo a barátnak ebben a — különben jelentéktelen — lépésében is az ellenük készülő merénylet előkészítését látta ugyanúgy, mint a december 21-re összehívott marosvásárhelyi országgyűlésben. Castaldo titkára a barát haláláról írt jelentésében azt állítja, hogy Fráter György az országgyűlésen összegyűlt híveivel akart végezni ellenfeleivel.¹⁶⁷

A barát december 13-án testőrségének kíséretében érkezett meg alvinci kastélyába. Néhány nap múlva érkezett oda Castaldo és Pallavicini is a királyi csapatok egy részével. A kincssóvár és rövidlátó zsoldosvezérek — saját életükért remegve — már útközben elhatá-

¹⁶³ Károlyi Árpád: i. m. TT. 1881., 70–71. o.; EOE. I. k., 354. o. Fráter György Ferdinándhoz. Lippai tábor, 1551. dec. 6.

¹⁶⁴ Forgách Ferenc: i. m. 25. o.

¹⁶⁵ HHStA Ungarn, 1551. Fasc. 61. Ferdinánd Castaldóhoz, Linz, 1551. dec. 6.

¹⁶⁶ HHStA Ungarn, 1552. Fasc. 62. ad Jäner (Martinuzzi). Articuli super caede Fratris Georgii.; Uo. Instructio ad Pontificem in causa mortis quondam fratris Georgii.; Horváth Mihály; i. m. 1882., 356–357. o.

¹⁶⁷ HHStA Turcica 9. 1551–1552. Extractus relationis Angeli Rachoni. 1551. december eleje.

rozták, hogy a barátot — mielőtt az végezne velük — ártalmatlanná tesszik. A hadsereg soraiban azt az álhírt terjesztették el, hogy Fráter György az országgyűlésen fel fogja lázítani a zsoldosok ellen híveit és az erdélyi magyarok, székelyek segítségével megsemmisíti a sereget és vezéreit. Ebből a célból már Erdélybe rendelte a moldvai és havasalföldi vajdákat is. Ez az álhír a zsoldosok között nagy riadalmat keltett és mindenki a barát halálát követelte.

Fráter György az ellene készülő merényletről mit sem sejtve, a vezéreket saját kastélyában helyezte el, a zsoldosokat pedig a városban szállásolta el. Meggyilkolása nem történhetett volna meg szinte naiv gyanútlanúsága nélkül. Saját kíséretét december 16-án előre küldte Gyulafehérvárra, ő maga pedig 17-én akart útrakelni. Castaldo és Pallavicini érkezettnek látták az időt, hogy végezzenek a baráttal. December 17-én, a kora reggeli órákban Antonio Ferrari, Castaldo titkára és néhány spanyol zsoldos berontottak a szobájában egyedül tartózkodó baráthoz és — Ferdinánd király tudtával és beleegyezésével¹⁶⁸ — meggyilkolták.¹⁶⁹

Castaldo tudta, hogy a nép és különösen a székelyek mennyire ragaszkodnak Fráter Györgyhoz. Előre számított arra, hogy a gyilkosság híre nagy felháborodást fog kelteni. Ezért is vezette csapatait Erdélybe. Amint Ferdinándhoz eljutott a barát meggyilkolásának híre, azonnal elrendelte Castaldo seregeinek szaporítását, hogy az elég erős legyen az esetleges zavargások elfojtására. Utasította felvidéki vezérét, Teuffel Erazmust, hogy hadai egy részét Bakics Péter, Nyáry Ferenc és Horváth Bertalan alatt indítsa útnak Erdélybe.¹⁷⁰ A Gyula alatt táborozó hadak közül ugyancsak Erdélybe rendelte Žerotin Károly kapitányt, s vele Patócsy Ferenc 250 lovasát is.¹⁷¹ Fráter György halálhíre különösen a Székelyföldön korbácsolta fel a kedélyeket. Csak nagy ügyel-bajjal sikerült Kendy Ferencnek lecsillapítani a már-már lázongó tömeget.¹⁷²

¹⁶⁸ Istvánffy Miklós: i. m. Debrecen, 1867., 354—357. o.; Szalay László: i. m. IV. k., Lipcse, 1854, 270. o.

¹⁶⁹ OL. Nádasdy-család lt. Missil. *Sumlyai Báthori András* Nádasdy Tamáshoz. Fogaras, 1551. dec.; *Komáromy András*: i. m. TT. 1905., 103. o., BO II. 313—314. o. *Ferdinánd* 1552. jan. 2-i levele.; *Pray, Georgius*: i. m. II. 320—321. o. Castaldus regem informat, quo sensu caedes Fratris Georgii a Transsylvanis accepta fuerit.; *Ferrari Marc Antonio* Castaldo tábornok titkárának jelentése Martinuzzi meggyilkoltatásáról, 1552. február 19. TT. XXIII. köt. 241. o.; *Forgách Ferenc*: i. m. 25—27. o.; *Istvánffy Miklós*: i. m. Debrecen, 1867., 352—353. o.; *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 508—511., 514—522. o.; *Szalay László*: i. m. IV. k., Lipcse, 1854. 276—277. o.; *Borbély István*: Fráter György megöléséhez. Századok, 1909.; *Höman Bálint—Szekfű Gyula*: Magyar történet. Hetedik kiadás. Budapest, 1943., 58—59. o.; *Hankiss János*: Fráter György francia életírója. Történeti Szemle, 1926., 79—108. o.; Nuntiaturberichte aus Deutschland. Bd. XVI.

¹⁷⁰ *Ováry Lipót*: i. m. II. k., 140. o. *Ferdinánd* Teuffel Erasmushoz. Prága, 1551. dec. 29.

¹⁷¹ *Scherer Ferenc*: Gyula város története. I. k., Gyula, 1938., 121. o.

¹⁷² *Bethlen Farkas*: i. m. I. k., 523—524. o.; EOE. I. köt. 355—356. o.; *Katona, Stephanus*: i. m. Buda, 1798. 141. o.; *Szalay László*: i. m. IV. k., Lipcse, 1854., 227. o.

ПОХОД ТУРКОВ ОСЕНЬЮ 1551 ГОДА С ЦЕЛЬЮ ЗАВОЕВАНИЯ РАЙОНА ТЕМЕША И ДОЛИНЫ р. МАРОША

Резюме

Объединение Трансильвании с Венгрией в тиски задало подвластные туркам земли. Монах Дёрдь Фратер считал совершенно очевидным, что турки не будут безучастно смотреть на объединение территорий, находящихся под властью Фердинанда. Однако поскольку Габсбурги не могли послать в Трансильванию такие силы, которые смогли бы дать отпор грозящему турецкому наступлению, Фердинанд, как и Дёрдь Фратер, дипломатическим путем, без применения оружия стремились удержать врага на расстоянии.

Оккупацию Трансильвании султан Сулейман счел прямым объявлением войны и сорвал перемирие 1547 года. В июле 1551 года он отдал приказ румельскому бей-лербею Мехмеду Соколу срочно отправиться с отрядами в Трансильванию, изгнать оттуда войска Фердинанда и помешать уходу Изабеллы и Жигмонда Яноша. Правительство Габсбургов не использовало то время, которое оказалось в его распоряжении, благодаря тяжелой мобилизации турецкой армии, для пополнения войска, расположенного в Трансильвании и для приведения в обороноспособность крепостей района Темеш. Дёрдь Фратер вынужден был признать, что обещанные императорские войска опаздывают, более того, на них прибытие нет даже надежды. Императора Карла V-го все более занимали религиозные разногласия, возобновившиеся в Германской империи. Когда монах Дёрдь понял, что турки всеми силами стремятся воспрепятствовать передаче Трансильвании Фердинанду, он должен был снова прибегнуть к политике лавирования, чтобы отклонить угрозу нападения турок в районе Темеша.

Турецкий двор — Порта — избрал сначала районом оперативных действий своего войска сначала Темешвар, район Темеша и долину р. Мароша. В то же время сконцентрированные будайским пашой Али отряды должны были препятствовать продвижению к Трансильвании королевских войск. Захватническое турецкое войско бейлербея Мехмеда Соколу перешло Дунай у Петерварада 7-го сентября 1551 года и, продвигаясь вверх по правобережью Тиссы, заняло подступы Темешвара — Бече и Бечкерек. Отсюда оно повернуло в сторону р. Марош и заняло находящиеся на его пути небольшие крепости и замки. Сдались Чанад и Липпа, но Иштван Лошонци организовал героическую оборону Темешвара и защитил его. Узнав о приближении королевских отрядов, бейлербей прекратил осаду Темешвара и 27-го октября вместе со своими войсками отправился на зимнюю стоянку.

Королевские войска вместе с отрядами Дёрдя Фратера двинулись освобождать Липпу. Кастальдо настаивал на безоговорочном взятии крепости, тогда как Дёрдь Фратер предложил дать уйти на свободу паше Уламе с охраной, считая, что этим можно добиться, чтобы султан продлил мирный договор, действующий до 1552 года, и отдал обратно крепости темешварского района. 28 ноября военный совет решил свободно дать уйти Уламе и его вооруженным солдатам. Все, что было сделано Дёрдем Фратером для спасения осажденных турков, являлось частичей его притворно протурецкой политики. Но эта политика возбудила против монаха глубокое подозрение у Фердинанда и Кастальдо. Кондотьер счел, что пришло время уничтожить монаха Дёрдя. 17 декабря 1551 г. монаха убили в эльвицком замке с осведомления и согласия Фердинанда. В творчестве монаха правильно отражается вся сложность и все противоречия той эпохи. Без сомнения, Дёрдь Фратер является выдающимся политиком мохачского века.

**DER HERBSTFELDZUG DER TÜRKEN ZUR EROBERUNG
DER TEMESGEGEND UND DES MAROSTALES IM JAHRE 1551**

Resümee

Die Vereinigung von Siebenbürgen und Ungarn hat das von den Türken eroberte Gebiet in eine Zange gefaßt. Georg Martinuzzi (Frater Georgius) nahm es für sicher, daß die Türken die Vereinigung Siebenbürgens mit den unter Ferdinand stehenden Gebieten nicht untätig dulden werden. Da aber die Habsburger keine solchen Streitkräfte nach Siebenbürgen entsenden konnten, die imstande gewesen wären, den drohenden türkischen Angriff abzuwehren, versuchten sowohl Ferdinand als auch Martinuzzi nicht mit Waffen, sondern auf diplomatischem Wege den Feind fernzuhalten.

Die Besetzung Siebenbürgens hat Sultan Suleiman direkt als Kriegserklärung aufgefaßt und den Waffenstillstand von 1547 gebrochen. Im Juli 1551 erteilte er dem rumelischen Beglerbeg Sokollu Mehmed den Befehl, mit seinen Truppen unverzüglich nach Siebenbürgen zu ziehen, um von dort das Heer Ferdinands zu verjagen und zu verhindern, daß sich Isabella und ihr Sohn Joh. Siegmund entfernen. Das Habsburg-Regime hat die Zeit, die ihm zufolge der schwerfälligen Mobilisierung des türkischen Heeres zur Verfügung stand, nicht dazu ausgenützt, um das in Siebenbürgen stationierende Heer zu verstärken und die Burgen der Temesgegend in Verteidigungszustand zu setzen. Frater Georgius mußte feststellen, daß die versprochene Reichsarmee nicht nur auf sich warten läßt, sondern für ihre Ankunft keine Hoffnung besteht. Kaiser Karl V. war zufolge der im Deutschen Reich erneut auftretenden Religionskonflikte festgehalten. Als dann Frater Georgius erkannt hat, daß die Türken die Übergabe Siebenbürgens an Ferdinand um jeden Preis verhindern wollen, war er gezwungen, um den Siebenbürgen und die Temesgegend bedrohenden Türkenangriff abzuwehren, von neuem zur „Schaukelpolitik“ zu greifen.

Die Hohe Pforte hat als Operationsgebiet der türkischen Heere zuerst Temesvár, die Temesgegend und das Marostal festgelegt. Im Laufe dieser Operationen hatten die von Ali, dem Pascha von Buda zusammengezogenen Truppen darauf zu achten, daß sie den nach Siebenbürgen abzuschickenden königlichen Truppen den Weg verlegen. Das türkische Invasionsheer setzte am 7. September 1551 bei Pétervárad unter der Führung des Beglerbegs Sokollu Mehmed die Donau über, drang entlang des rechten Ufers der Theiß gegen Norden und eroberte zuerst die Vorwehren von Temesvár: Becse und Beckserek. Von hier führte sein Weg zum Fluß Maros und eroberte die im Wege liegenden kleineren Burgen und Kastele. Auch Csanád und Lippa ergaben sich, Temesvár wurde jedoch von István Losonczi heldenhaft verteidigt. Zufolge der über die Näherung der königlichen Truppen erhaltenen Nachricht ließ der Beglerbeg nach Ablauf der zum Feldzug geeigneten Zeit mit der Belagerung von Temesvár auf und zog mit seinem Heer am 27. Oktober ins Winterquartier.

Das königliche Heer marschierte mit den Truppen von Georg Martinuzzi nach Lippa, um diese Festung zurückzunehmen. Castaldo bestand auf die bedingungslose Übergabe der Burg, Martinuzzi schlug hingegen vor, den Pascha Ulama mit der Besatzung frei abziehen zu lassen, denn damit bestand die Aussicht, daß der Sultan den im Jahre 1552 ablaufenden Frieden verlängert und auch die Burgen der Temesgegend zurückgibt. Der Kriegsrat hat am 28. November Ulama und seinen Soldaten den bewaffneten freien Abzug gewährt. All das, was Frater Georgius unter Lippa im Interesse der belagerten Türken unternommen hat.

bildete einen Teil der vorgespiegelten Türkenfreundschaft. Diese Politik versetzte jedoch den Frater sowohl vor Ferdinand wie auch vor Castaldo in schweren Verdacht. Der Söldnerführer sah die Zeit dazu gekommen, mit ihm abzurechnen. Bruder Georgius wurde am 17. Dezember 1551 in seinem Schloß zu Alvinc mit Wissen und Einwilligung Ferdinands ermordet. Im Lebenswerk des Georg Martinuzzi widerspiegelt sich die ganze Kompliziertheit und Widersprüchlichkeit des Zeitalters. Es liegt außer Zweifel, daß Bruder Georgius ein hervorragender Politiker des Jahrhunderts von Mohács war.